

Copyright & Creative Commons:

The copyright of articles published in the *Journal of Criminal Law and Criminology Studies* remains with the author(s). This journal is published as an open access publication, and all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0). This license permits use, redistribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and the use is non-commercial in nature. For more information, please refer to the journal's *Open Access Policy* page.

A Penological Examination of Bozorg Alavi's Prison Papers

Behzad Razavi Fard^{*1}, Ali Molabeigi²

Abstract

Interdisciplinary studies offer a critical framework for synthesizing knowledge across disciplinary boundaries, enriching scholarly discourse and methodological innovation. The intersection of literature and penology is particularly fertile ground, as literary narratives often encode subversive critiques of penal systems, while penology provides the theoretical lens to decode them. Bozorg Alavi's *Prison Papers* represents a seminal text for such analysis, exposing the carceral logics of the first Pahlavi regime through its unflinching portrayal of prison society. Alavi's narrative interrogates both the structural violence of prison administration and the lived experience of incarceration, revealing their dialectical relationship. The primary research question concerns how Alavi's *Prison Papers* articulates a critique of Pahlavi-era penology, particularly its reliance on retributive justice, and what socio-legal ramifications this critique exposes. A hermeneutic content analysis of the text demonstrates that first Pahlavi penal policy was fundamentally retributive, prioritizing deterrence and incapacitation over rehabilitative or restorative principles. Consequently, prison administrators systematically neglected core penological tenets: prisoner individualization, classification, and the safeguarding of fundamental rights, particularly for political detainees. This retributive orientation produced criminogenic effects: prisonization, the cultivation of antisocial norms, and the institutionalized erosion of rehabilitative potential - outcomes that Alavi meticulously documents as systemic failures.

Keywords: Prison Papers, Content Analysis, Prison Administration Methods, Retributive Penology, Negative Consequences of Imprisonment, First Pahlavi Era.

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research and Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.22034/jcl.c.2024.451278.1992

Received:
06 April 2024

Accepted:
11 September 2024

Published:
6 September 2025

1. Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.
2. *Corresponding Author: PhD Candidate in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran;

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled: “penological analysis of the penalty of deprivation of liberty in the fictional literature of the Pahlavi period”, Allameh Tabatabaei University, Tehran, Iran.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, Grants and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Behzad Razavi Fard: Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision, Project administration.

Ali Molabeigi: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Razavi Fard, Behzad, Ali Molabeigi. “A Penological Examination of Bozorg Alavi’s Prison Paper” *Journal of Criminal Law and Criminology* 13, no. 25 (September 6, 2025), 135-170.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Extended Abstract

The prison is a pervasive social institution, yet it remains decidedly unique among societal constructs. As a site of power, discipline, and cultural production, the prison embodies complex interactions between individuals and state mechanisms, shaping and reflecting societal norms. In its general conception, the prison emerges as a socio-legal apparatus designed to enforce conformity, often through coercive means. Historically, this subject has represented one of literature's most significant themes, traditionally referred to as *habsiyyat* and contemporarily termed "prison literature." Prison literature constitutes a literary genre produced in confined spaces such as prisons, house arrest, or similar circumstances. These writings may explicitly address the prison and its governing atmosphere, or be classified as such by virtue of their carceral context. Spanning memoir, fiction, and hybrid forms, the genre offers critical insights into penal systems and their societal implications. Bozorg Alavi, a first-generation realist author of modern Persian fiction, leverages his multidisciplinary engagement with history, politics, and literature to pioneer prison literature in Persian, synthesizing indigenous narratives with European realist techniques. His oeuvre, including acclaimed masterpieces, interrogates state power and its carceral manifestations. Alavi's narratives frequently exhibit a confrontational tone, wherein he perceives himself as socially responsible toward society and its people. This study employs qualitative content analysis to interrogate Alavi's *Prison Papers*, elucidating its penological subtexts and revealing latent critiques of Pahlavi-era prison governance. Content analysis here entails hermeneutic engagement with textual and contextual layers, decoding both manifest and latent meanings to reconstruct institutional logics. The primary research question concerns how Alavi's *Prison Papers* reflects and critiques the penological paradigms of the first Pahlavi era, particularly their

operationalization of retributive justice and their socio-legal consequences. The research hypothesis posits that the first Pahlavi regime's penal policies were predominantly retributive, prioritizing incapacitation over rehabilitation, with Alavi's text exposing their deleterious effects. Findings corroborate this hypothesis, revealing a systemic disengagement from rehabilitative ideals in Pahlavi penal policy. This approach facilitated numerous practices, such as long-term imprisonment, harsh and occasionally inhumane treatment, inadequate prisoner classification, and disregard for prisoners' rights. Alavi frames these practices as criminogenic, perpetuating cycles of harm. His analysis highlights collateral consequences: prisonization, criminal acculturation, and psychosocial trauma for incarcerated individuals and their families. This study underscores the interdisciplinary value of literary jurisprudence: by engaging with realist texts like Alavi's, legal scholars can democratize knowledge of carceral spaces, while advocating evidence-based penal reform.

نگاهی کیفرشناسانه بر کتاب «ورق پاره‌های زندان» بزرگ علوی

بهزاد رضوی فرد^۱، علی مولاییگی^{۲*}

چکیده

مطالعات میان‌رشته‌ای، به عنوان یک رویکردی نوین باعث تعامل میان دو یا چند رشته مختلف می‌شود و زمینه‌ساز رشد و توسعه علوم مختلف را فراهم می‌کند. ادبیات و کیفرشناسی نیز چون گاه دارای اشتراک‌های محتوایی هستند، از این‌رو می‌توانند مضمون مطالعات میان رشته‌ای باشند. داستان «ورق پاره‌های زندان» بزرگ علوی، از جمله داستان‌های موجود در ادبیات بوده که می‌تواند بر مبنای مضامین کیفرشناسی مورد تحلیل قرار بگیرد. این اثر از یک‌سو با نگاه انتقادی به دنبال تبیین جامعه زندان و چگونگی اداره آن بوده است و از سوی دیگر به بررسی پیامدهای زندان می‌پردازد. پرسش اصلی پژوهش پیش‌رو آن است که از نظرگاه تحلیلی نویسنده، شیوه اداره زندان‌ها در دوران پهلوی اول چگونه بوده است و این شیوه اداره چه پیامدهای منفی را به دنبال دارد؟ با نگاه بر این داستان، با روش تحلیل محتوا مشخص می‌گردد که در این دوران، نگاه به کیفر حیس، یک نگاه مبتنی بر سزادهی، بازدارندگی و سلب توان بزه‌کاری می‌باشد. از این‌رو اداره‌کنندگان زندان توجه چندانی به اصل فردی کردن و طبقه‌بندی درست زندانیان، توجه به حقوق زندانیان سیاسی، حق ملاقات و... ندارند. چنین رویکردی دارای پیامدهای متعدد منفی همانند زندان‌پذیری، ایجاد محیط آموزش منفی، از بین رفتن امید به بازگشت و... می‌گردد.

کلیدواژه‌ها: ورق پاره‌های زندان، تحلیل محتوا، شیوه اداره زندان، پیامدهای منفی زندان، علت‌شناسی مجازات.

پژوهش‌های حقوق

پژوهش‌های حقوق

نوع مقاله: علمی - پژوهشی

DOI:
10.22034/jdc.2024.451278.1992

تاریخ دریافت:

۱۸ فروردین ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۲۱ شهریور ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۵ شهریور ۱۴۰۴

۱. دانشیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

Email: razavifard@atu.ac.ir

۲. نویسنده مسئول^{*}، دانشجوی دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه

طباطبائی، تهران، ایران.

Email: Ali_molabeigi@atu.ac.ir

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «تحلیل کیفرشناختی مجازات سلب آزادی در ادبیات داستانی دوره پهلوی»، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

بهزاد رضوی فرد: نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه.
علی مولایی: مفهوم سازی، روش شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبار سنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش نویس اصلی.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

رضوی فرد، بهزاد، علی مولایی. «نگاهی کیفرشناسانه بر کتاب «ورق پاره‌های زندان» بزرگ علوی». مجله پژوهشهای حقوق جزا و جرم‌شناسی ۱۳، ش. ۲۵ (۱۵ شهریور، ۱۴۰۴)، ۱۳۵-۱۷۰.

مقدمه

زندانی کردن بزه‌کاران به‌عنوان واکنش رسمی و متداول جامعه، پیشینه‌ای چندان طولانی ندارد. در گذشته‌های نه چندان دور، سلب آزادی بزه‌کاران در کشورها به مرحله پیش از محاکمه و تا تحویل متهم به دادگاه جهت رسیدگی به اتهام آنها اختصاص داشته است. پس از آن کیفر اغلب رویکرد بدنی، سریع و غیرانسانی داشت. در این بین با ظهور عصر روشنگری، به‌ویژه اندیشه‌های «بکاریا و بنتام» شاهد تحول مجازات در زندان هستیم.^۳ در این دوران، با اعتراضات شدید حقوق‌دانان و فیلسوفان، مجازات‌های خشن کنار گذاشته شد و به تدریج زندان به مسلط‌ترین شیوه مجازات تبدیل گردید. به مرور بسیاری از پژوهش‌گران، به بررسی تأثیر حبس بر روی زندانیان پرداخته‌اند و از اواخر سده نوزدهم مشکل اصلی بزه‌کاران، ناسازگاری آنها از ابعاد مختلف اجتماعی و روانی با جامعه دانسته شد و راه‌حل آن نیز درمان و اصلاح عنوان گردید.^۴ طبیعی است، در رویکرد پیش رو و به منظور اصلاح بزه‌کاران باید ابزارهای مناسبی اتخاذ گردد که متفاوت با رویکردهای تنبیهی و سزادهی محض خواهد بود؛ از این‌رو در این دوران شاهد شتاب بیشتری در ایجاد حقوق اولیه برای زندانیان از بُعد فضا، شیوه برخورد زندانبان‌ها با زندانیان و بهبود امکانات آموزشی، بهداشتی، تغذیه‌ای و... هستیم.^۵

چنین رویکردی در نگاه سیاست‌گذاران جنایی ایران، با آغاز دوران پهلوی و ایجاد زندان قصر نمود عملیاتی یافت. در این دوران به موازات نوسازی تشکیلات اداری کشور، تصمیم به برخی تغییرات در اداره شهربانی و زیرمجموعه‌های آن گرفته شد که نحوه اداره و معماری زندان‌ها از آن جمله بوده است. در اجرای این تصمیم، قصر قجر برای بنای زندان تهران در نظر گرفته شد و ساختن آن در سال ۱۳۰۷ شمسی آغاز گردید. زندان مزبور دارای اتاق‌های متعدد و گنجایش هشتصد زندانی را داشت. باغ، حمام، مریض‌خانه، حیاط و کارگاه‌های حرفه‌آموزی از امکانات این زندان به حساب می‌آمد.^۶ چنین رویکرد تحول‌گرایانه‌ای در کلام رضاشاه نیز در افتتاح این زندان به چشم می‌خورد: «این محل دیگر محبس و دُستاق (بند و

۳. محمد آشوری، جایگزین‌های زندان یا مجازات‌های بینابین، (تهران: نشر جهش، ۱۴۰۱)، ۱۱.

4. Peter Scharff Smith, "Reform and Research: Re-connecting Prison and Society in the 21st Century", *International Journal for Crime Justice and Social Democracy*, 4, 1 (2015), 34.

5. Joseph Anthony Reyna, *Beyond Rhetoric - Transformative Pathways for Prison Reform and Social Justice* (Austin Community College Studying Government & Web Development, 2024), 8.

۶. محمدجواد مرادی‌نیا، حکایت قصر؛ از قاجار تا پهلوی، (تهران، نشر نگاه، ۱۳۹۷)، ۳۹-۴۰.

زنجیر) نیست، بلکه آموزشگاه انسان‌سازی است.^۷ با وجود تحول و تقویت شرایط زندان از بعد بهسازی و کیفیت زندگی، در عمل شاهد افزایش فشار بر زندانیان سیاسی و شکنجه شدیدشان در دوران پهلوی هستیم.^۸

توجه به محتوای زندان مدرن و پیامدهای آن از نگاه ادبیات داستانی، به‌ویژه داستان‌هایی که رویکرد سیاسی دارند، دور نمانده و مورد توجه قرار گرفته است. به باور برخی صاحب‌نظران، ادبیات داستانی در انقلاب مشروطه شکل‌گیری خود را آغاز نمود.^۹ البته سیاسی شدن ادبیات تنها به دوران مشروطه تعلق ندارد، بلکه پس از آن نیز هر زمان که فرصت یافته به سمت سیاست سوق پیدا کرده است؛ بنابراین پس از برکناری رضاشاه، به دلیل کنار رفتن سایه استبداد، یک بار دیگر با ادبیات داستانی سیاسی مواجه‌ایم.^{۱۰} از جمله نویسندگان این حوزه، بزرگ علوی بوده که در کتاب‌های «ورق پاره‌های زندان»، «پنجاه و سه نفر»، «نامه‌ها» و «چمدان»، درباره زندان و زندانیان صحبت کرده است. این موضوع او را تبدیل به مشهورترین نویسنده حوزه ادبیات زندان می‌نماید. دلایل متعددی زمینه‌ساز انتخاب بزرگ علوی، به‌عنوان نویسنده مورد بررسی از منظر کیفرشناسی بوده است. نخست، او یکی از بنیان‌گذاران داستان‌نویسی معاصر ایران قلمداد شده و در یک خانواده آشنا با مسائل سیاسی و حقوقی بزرگ شده است.^{۱۱} نتیجه این آشنایی نگارش آثاری همانند ورق پاره‌های زندان بوده که توانست جایزه شورای صلح جهانی را دریافت نماید.^{۱۲} دوم، علوی از جمله نویسندگانی است که خود تجربه زندان را داشته و رنج طاقت‌فرسای آن را تحمل کرده است. او در کتاب

۷. سیدحسن امین، تاریخ حقوق ایران، (تهران: دایره المعارف ایران‌شناسی، ۱۳۸۶)، ۵۴۶.

۸. هادی رستمی و فرهاد میرزایی، تحول در نظام کیفردهی در پرتو فرآیند تمدن، پژوهش حقوق کیفری، ۹، ۳۲ (۱۴۰۰)، ۱۲۷.

۹. اصغر احمدی، ادبیات ستیزنده: تبیینی جامعه‌شناختی، تولید و محتوای گفتمان ادبیات داستانی سیاسی در دهه‌های چهل و پنجاه شمسی (تهران: نشر آگه، ۱۳۹۸)، ۱۵.

۱۰. همان، ۲۴.

۱۱. حسن میرعابدینی، فرهنگ داستان‌نویسان ایران؛ از آغاز تا ۱۳۹۰ (تهران: چشمه، ۱۴۰۰)، ۲۸۱. نکته قابل ذکر آن است که پدر بزرگ علوی از نمایندگان دور اول مجلس شورای ملی بوده و همچنین عموی او، فدایی علوی، داماد خانواده، حسن علوی، و برادرش، مرتضی علوی، در دوران کودکی نویسنده به خاطر مخالفت با سیاست‌های وثوق الدوله به زندان افتاده‌اند. در این باب؛ نک: بزرگ علوی، سرگذشت زمانه (تهران، نگاه، ۱۴۰۰)، ۱۲-۱۳.

۱۲. روح‌الله پورعمرانی. ادبیات زندان: نقد و بررسی داستان‌های کوتاه بزرگ علوی به همراه چند نمونه داستان (تهران: آفرینش، ۱۳۹۷)، ۳۹.

۵۳ نفر به این موضوع تأکید دارد: «باید احتیاجی موجود باشد که انسان با وجود فشارهای طاقت‌فرسای میرغصب‌های دوره سیاه، ورق پاره پیدا می‌کرد و احساسات خود را روی آن بیان می‌نمود».^{۱۳} سوم، علوی از جمله نویسندگانی است که تا حد امکان سعی داشته در روایات مطرح شده، اصل بی‌طرفی را رعایت نماید و از این جهت ایراد بسیاری از آثار ادبی را دارا نیست. پژوهش پیش رو بر مبنای اهداف بالا به دنبال پاسخ به این پرسش است که اندیشه‌های کیفرشناسانه بزرگ علوی در داستان «ورق پاره‌های زندان»^{۱۴} چگونه بوده و زندان‌های دوران پهلوی اول چگونه اداره می‌شدند؟ از منظر پیشینه پژوهش، نگاه پژوهش‌گران تنها به حوزه جرم‌شناسی و ادبیات،^{۱۵} رویکردهایی از سیاست جنایی^{۱۶} در ادبیات و بزه‌دیده‌شناسی در ادبیات^{۱۷} بوده و هیچ یک از پژوهش‌گران از منظر روش تحلیل محتوا کیفی به حوزه کیفرشناسی و ادبیات یا در معنای خاص ادبیات زندان، توجه نداشته‌اند. پژوهش حاضر در بخش نخست، به شیوه اداره زندان در دوران پهلوی اول پرداخته و آنگاه در بخش دوم، پیامدهای عملی چنین شیوه‌ای را مورد تحلیل و ارزیابی قرار می‌دهد.

- روش‌شناسی

گویا اولین مورد مستند، استفاده از روش تحلیل محتوا برای نخستین بار به سده هجدهم بر می‌گردد. فردی سوئدی به نام دورینگ، ماجرای را در مورد ۹۰ سروده مذهبی از باب خطرناک بودن مضمون این اشعار با روش تحلیل محتوا شرح می‌دهد. در این بین، تحلیل محتوای کیفی را می‌توان روش پژوهشی برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از راه

۱۳. بزرگ علوی، ۵۳ نفر (تهران: نشر نگاه، ۱۴۰۱)، ۷.

۱۴. «ورق پاره‌های زندان» اثری معروف از بزرگ علوی است که شامل پنج داستان کوتاه از دوران محکومیتش با عناوین «پادنگ»، «ستاره دنباله‌دار»، «انتظار»، «عفو عمومی» و «رقص مرگ» در دوران پهلوی اول می‌باشد. داستان اول، قصه مردی است که قاتل بودن او مشخص نیست اما به جرم قتل به زندان افتاده است. داستان دوم، قصه شخصی انقلابی است که در روز عروسی‌اش دستگیر و روانه زندان می‌شود. داستان سوم، قصه یک زندانی است که دچار جنونی متفاوت از دیگران گشته است. داستان چهارم، به این مسئله می‌پردازد که همه زندانیان اعم از عادی و سیاسی، تمام فکرشان متوجه عفو است و داستان آخر، قصه مردی است که عاشق یک زن شده و حبس کشیدن به جای معشوقه را به جان می‌خرد.

۱۵. هادی رستمی و علی مولاییگی «رُمان سال‌های ابری در پرتو آموزه‌های جرم‌شناسی کودکان و نوجوانان»، نشریه آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۶، (۱۳۹۷)، ۹۱-۱۲۰.

۱۶. مرضیه دیرباز «سیاست جنایی در رُمان میرا»، نشریه آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۸، ۲۱، (۱۴۰۰)، ۱۰۵-۱۴۰.

۱۷. مهرداد رایجیان و علی مولاییگی، «تحلیل جرم‌شناختی - بزه‌دیده شناختی داستان آشغال‌دونی (اثر غلام‌حسین ساعدی)» در نهمین همایش ملی متن پژوهی ادبی، (تهران: انتشارات پل، ۱۴۰۰)، ۷۷-۷۹.

فرآیندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تم‌سازی یا طراحی الگوهای شناخته شده دانست.^{۱۸} این پژوهش نیز با روش تحلیل محتوای کیفی به بررسی شیوه اداره زندان‌های دوران پهلوی اول و پیامدهای چنین شیوه‌ای می‌پردازد. به این منظور، ابتدا به شکل دقیق کتاب «ورق پاره‌های زندان» بزرگ علوی، به‌عنوان مبنای این پژوهش، مورد خوانش قرار گرفت. سپس، پیش از تحلیل محتوا با تأکید بر مطالب مرتبط با اهداف و پرسش پژوهش، اطلاعات لازم به صورت الکترونیکی جمع‌آوری شد. در مرحله بعد، محققان تمامی اطلاعات آشکار و نهان موجود در این داده‌ها را به دقت بررسی و جزئیات لازم را یادداشت کردند و مشخص شد که می‌توان گزاره‌ها را در دو عنوان کلی «شیوه اداره زندان‌ها» و «پیامدهای سیاست اتخاذی» مورد تحلیل و ارزیابی قرار داد. در گام بعد به کدگذاری و مقوله‌بندی موردی پرداخته شد. مراد از کدگذاری و مقوله‌بندی، ناظر بر مراحل بعد از گردآوری دقیق داده‌ها است و بر اساس مشابهت‌های میان متون برداشت شده از یک اثر صورت می‌گیرد و کدها مقوله‌های مهم در یک اثر را مشخص می‌کنند.^{۱۹} پژوهش‌گران بر مبنای کدها و مقوله‌های ایجاد شده، به منظور تحلیل و ارزیابی به ۵ مقوله فرعی، در شیوه اداره زندان‌ها رسیدند و در پیامدهای سیاست اتخاذی نیز به ۴ مقوله فرعی نائل شدند.

– یافته‌ها

پس از انجام گام به گام روش‌شناسی مبتنی بر تحلیل محتوای کیفی، مهم‌ترین یافته‌های پژوهش در دو بخش اصلی «شیوه‌های اداره زندان در دوران پهلوی؛ از نظرگاه بزرگ علوی» و «پیامدهای سیاست اتخاذی؛ از نظرگاه بزرگ علوی» بررسی شد. هر یک از این دو بخش خود دارای زیرمجموعه‌های موردی و تحلیلی هستند.

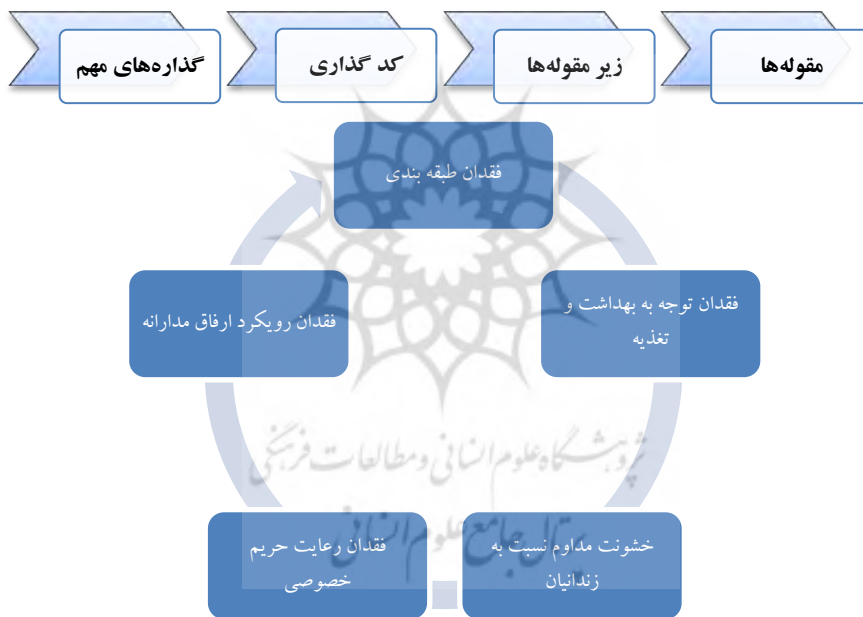
۱- شیوه اداره زندان در دوران پهلوی؛ از دیدگاه بزرگ علوی

مطالعات نشان می‌دهند؛ شیوه اداره زندان‌ها تأثیر عمده‌ای بر روی رفتار زندانیان بر جای خواهد گذاشت. برای نمونه، تحقیقات باتمز^{۲۰} ۱۹۹۹ میلادی، نشان داد؛ زمانی که اقتدار نظام زندان به‌عنوان یک اقتدار مشروع تلقی گردد، زندانیان از قواعد زندان تبعیت بیشتری دارند. از

۱۸. نک: محمدرضا قانندی و علیرضا گلشنی، «روش تحلیل محتوا، از کمی‌گرایی تا کیفی‌گرایی»، نشریه روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی، ۷، ۲۳ (۱۳۹۵)، ۶۹.

۱۹. حمیدرضا دانش ناری و فوزان عباسی مرویان، «زیباشناسی جرم: تأملی بر واگرایی فلسفه هنر و فلسفه نظم و امنیت»، فصلنامه مطالعات راهبردی ناجا، ۸، ۳ (۱۴۰۲)، ۹۷.

این‌رو نحوه اداره زندان‌ها، بسیار بیشتر از توسعه تشریفات خاص قانونی دارای اهمیت خواهد بود.^{۲۱} بدین ترتیب در خصوص مجازات زندان، مسئله اصلی که امروزه ذهن صاحب نظران و دولت‌ها را مشغول نموده است، تغییر محیط و فضای زندان و رفتار با زندانیان در جهت رعایت استانداردهای حداقلی زندگی و نیز رعایت کرامت انسانی، در کنار دغدغه بازگشت به جامعه از طریق فراهم نمودن شرایط لازم در دوران سپری کردن محکومیت در زندان است؛ در این راستا، موضوع چگونگی اداره زندان و مقررات مربوط به آن یکی از عناصر بنیادین تحقق این تحولات به شمار می‌رود؛^{۲۲} بنابراین، در این بخش به بررسی این موضوع در دوران پهلوی اول، از نگاه بزرگ علوی پرداخته می‌شود.

۱-۱- عدم تفکیک میان متهمین و محکومین

«طبقه‌بندی»، به دسته‌بندی زندانیان به گروه‌های مختلف بر اساس معیارهای تعیین‌شده

۲۱. علی‌رضا سایبانی، «مطالعه کیفرشناختی راه‌کارهای اثربخشی مجازات حبس در حقوق کیفری آمریکا» در

دائرةالمعارف علوم جنایی، به اهتمام علی‌حسین نجفی ابرندآبادی (تهران: میزان، ۱۳۹۸)، ۹۹۱.

۲۲. اسدالله یاور، «حاکمیت قانون و حقوق بشر در زندان و بازگشت زندانی به جامعه» در دائرةالمعارف علوم

جنایی، به اهتمام علی‌حسین نجفی ابرندآبادی (تهران: میزان، ۱۳۹۵)، ۱۰۴۸.

مشخصی اشاره دارد که برای تسهیل تخصیص آنها به یک رژیم نگهداری یا نظارت حداقلی تا حداکثری، به منظور ایجاد محیط اصلاحی مناسب می‌پردازد؛^{۲۳} بنابراین، هدف اصلی نظام‌های طبقه‌بندی زندانیان، تمایز بین آن دسته از زندانیانی است که مدیریت گوناگونی بر مبنای نیازهای امنیتی، نگهداری و درمانی متفاوت دارند. قواعد ماندلا بر همین مبنای جنس، سن، ۱۱ و ۹۳ به این موضوع می‌پردازد. مطابق ماده ۱۱، طبقه‌بندی باید بر مبنای جنس، سن، سابقه کیفری، دلیل قانونی حبس و ضرورت‌های لازم به منظور اصلاح زندانی صورت پذیرد؛ از این‌رو، مطابق این قاعده حداقل‌ها باید زندانیان زن از مرد، متهمین محاکمه نشده از محکومین، زندانیان مدنی از زندانیان کیفری و زندانیان بزرگسال از زندانیان جوان جدا نگهداری شوند. مطابق ماده ۹۳، از یک‌سو این جداسازی و طبقه‌بندی، باید بر مبنای تسهیل روند درمان و بازپروری و از سوی دیگر میزان تأثیرگذاری منفی زندانیان بر روی یک‌دیگر باشد.^{۲۴} با این‌حال، این رویکردها چندان به شکل درستی به مرحله اجرا در نمی‌آیند. دلیل این موضوع شاید اقتصاد ضعیف بسیاری از کشورها، کمبود و عدم امکان گسترش فضا و یا درگیری برخی کشورها به مسائلی همانند جنگ باشد. حتی این موضوع گاه در کشورهای پیشرفته نیز به درستی رخ نمی‌دهد. در ایالت کالیفرنیا بیش از ۹۵ درصد از جمعیت محبوس در زندان، سلول خود را حداقل با شخص دیگری که عموماً به انتخاب خودشان نبوده، تقسیم می‌نمایند.^{۲۵} پر واضح است که عدم توجه به ویژگی‌های اجتماعی و روانی اشخاص زندانی در انتخاب هم‌سلولی، زمینه درگیری‌های بعدی را فراهم می‌سازد.

با وجود تأکید بر جداسازی میان زندانیان جرایم مختلف و همچنین جدا بودن متهمین از محکومین به منظور جلوگیری از فراگیری اعمال مجرمانه و... در زندان‌ها، علوی تأکید دارد که این خصیصه در زندان قصر وجود ندارد: «آقای افتخاری تنها محبوس غیرسیاسی است که آزاد است و حق دارد به کریدور ما بیاید و توی همه اتاق‌ها سر بکشد...».^{۲۶} آن‌چه این نگهداری بدون تفکیک را بیشتر مشکل‌ساز می‌نماید، طولانی بودن مدت زندان و بلا تکلیفی

23. Key Sun, *Correctional Counseling: A Cognitive Growth Perspective*. (Burlington, Massachusetts, United States, Jones and Barnet Learning, 2013), 65.

۲۴. شهرام ابراهیمی، «مدیریت زندان در سنجه موازن حداقل سازمان ملل درباره نحوه رفتار با زندانیان (درباره قواعد ماندلا)» در *دائرةالمعارف علوم جنایی*، به اهتمام علی‌حسین نجفی ابرندآبادی (تهران: میزان، ۱۳۹۸)، ۹۲۱.

۲۵. سایبانی، پیشین، ۹۹۵.

۲۶. بزرگ علوی، *ورق پاره‌های زندان* (تهران: نشر نگاه، ۱۴۰۰)، ۹۵.

آنان به ویژه در زندانیان سیاسی است: «او یقین قطعی دارد که هیچ اتفاقی نمی‌افتد. از این حکومت نباید منتظر هیچ‌گونه رأفت شد... شما ببینید چه اشخاصی را محکوم کرده‌اند، چه کسانی را بیچاره و بی‌گناه ده سال و بلکه بیشتر بلاتکلیف نگه داشته‌اند». ^{۲۷} یا «باید اعتراف کرد که زندانیان سیاسی قدیمی که در آن سال شاید ۸ تا ۹ سال بلاتکلیف و بلکه بیشتر در زندان مانده بودند». ^{۲۸} استفاده نویسنده از کلماتی همانند بلاتکلیف و یا ۸ تا ۱۰ سال نشان‌دهنده آن است که سیاست‌گذاران دوران پهلوی مخالف با اصل سرعت و قطعیت در مجازات‌ها هستند. همچنین علاوه بر بلاتکلیفی، عدم رعایت اصل فردی کردن مجازات‌ها را نویسنده در طبقه‌بندی زندانیان هم یادآور می‌شود: «بزرگ‌ترین بدبختی و عذاب این است که آدم در این محیط کوچک هم آزاد نیست. آن‌جا هم تازه حبس است؛ با چند نفر دیگر که گاهی ابداً تناسب اخلاقی و فکری با آن‌ها وجود ندارد، هم خواب، هم غذا و معاشر هستی». ^{۲۹} چنین رویکردی توسط سیاست‌گذاران نشان‌دهنده آن است که آنان به‌جای بازپروری و حتی سزادهی در عمل بیشتر به دنبال سلب توان بزه‌کاری از اشخاصی بوده‌اند که از دیدگاه حاکمیت دارای حالت خطرناک هستند.

۱-۲- فقدان رویکرد ارفاقی نسبت به بزه‌کاران سیاسی

حقوق‌دانان برای تمایز میان جرم سیاسی و جرم غیرسیاسی، معمولاً دو معیار پیش‌بینی می‌کنند: یکی «معیار عمل»، به این معنا که آن عمل، متوجه حکومت و حاکمیت باشد. ویژگی دوم، بحث «انگیزه مجرم» است؛ یعنی مجرم در جرم سیاسی، برخلاف جرم عمومی، انگیزه شخصی و منفعت اختصاصی برای خودش متصور نیست، بلکه نگاهش به منفعت همگانی است. ^{۳۰} انگیزه و ویژگی اصلی جرم سیاسی موجب گردیده است که بزه‌کاران سیاسی، به ویژه زندانیان سیاسی، در سده بیستم قانون حمایت‌های بین‌المللی قرار بگیرند. اولین توجه به این موضوع از طرف گروه‌های دور از وطن ^{۳۱} در میان ایرلندی‌ها و سوسیالیست‌ها ایجاد شد. چنین روندی با ورود و گسترش فعالیت کمیته بین‌المللی صلیب

۲۷. علوی، «ورق پاره‌های زندان»، پیشین، ۷۰.

۲۸. همان، ۶۵.

۲۹. همان، ۴۸.

۳۰. سیدحسن شاه‌چراغ، محمدحسن حسنی و مهدی ذوالفقاری «سیاست کیفری ایران در قبال جرائم سیاسی و مطالعه تطبیقی آن با نظام حقوقی آمریکا»، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۱۴، ۲۷ (۱۴۰۱)، ۲۷۹.

31. Diaspora communities

سرخ از زندانیان جنگی به زندانیان سیاسی ادامه یافت. کمیته بین‌المللی زندانیان سیاسی مستقر در نیویورک نیز رویکردی غیرحزبی و حمایتی نسبت به زندانیان سیاسی دارد.^{۳۳} نتیجه فعالیت چنین گروه‌هایی توجه ویژه کشورها در سیاست جنایی تقنینی خود به زندانیان سیاسی با رویکرد ارفاقی بوده است؛ برای مثال، امروزه در آمریکا، حداقل از لحاظ قوانین پذیرفته شده است که باید مجازات خفیف‌تری برای مجرمین سیاسی در نظر گرفت.^{۳۳} سیاست جنایی تقنینی ایران نیز از زمان انقلاب مشروطیت، جرایم سیاسی را مورد توجه قرار داده است. مطابق قانون محاکمه وزرا، مصوب ۱۳۰۷، در موارد تقصیرات سیاسی، هیأت منصفه باید حضور داشته باشد. چنین روندی در قانون اساسی بعد از انقلاب هم وجود دارد؛ اما تا سال ۱۳۹۵، قانونی به شکل مجزا در بعد جرایم سیاسی وجود نداشت.^{۳۴} در قانون جرایم سیاسی، مطابق ماده ۶، رویکردهای حمایتی و امتیازی نسبت به مجرمین سیاسی شامل نگهداری مجزا از بزه‌کاران عادی، ممنوعیت استفاده از لباس زندان، ممنوعیت اجرای مقررات تکرار جرم، غیرقابل استرداد بودن آنها، ممنوعیت بازداشت جز در موارد استثنایی، حق ملاقات و مکاتبه با نزدیکان و حق دسترسی به کتاب، نشریات، رادیو و تلویزیون است. با وجود چنین مقرره‌هایی، در عمل، کشورها از حبس سیاسی، به‌عنوان راهبردی مؤثر برای تضعیف بسیج ضد رژیم از طریق ناتوان‌سازی افراد دارای عقاید مخالف استفاده می‌کنند. چنین موضوعی با رنج قابل توجهی از جمله جدایی از خانواده و دوستان، عدم اطمینان در مورد چشم‌انداز آزادی و قرار گرفتن در معرض خشونت بالقوه مرتبط است.^{۳۵}

مسئولین اداره زندان‌های دوران پهلوی در گفتارشان قائل به عدم تفاوت میان زندانیان هستند و این موضوع از زبان علوی چنین بیان می‌شود: «رئیس زندان در ضمن مذاکره با یک نفر از هم‌جرمان گفته بود: من همه زندانیان را به یک نظر نگاه می‌کنم و نمی‌توانم فرق بگذارم که او در خارج چکاره بوده است. زندانی سیاسی، دزد، قاتل، جانی، مختلس، جیب‌بر و راهزن همه برای من علی‌السویه هستند».^{۳۶} اگرچه از بعد تحلیلی، استفاده از عبارت‌هایی مانند

32. Padraic Kenney. "How to free Your Prisoner": The Personal and the Political of International Prisoner Support. (Oxford Academic: 2017), 117.

۳۳. شاه‌چراغ، پیشین، ۲۹۸.

۳۴. قدرت‌الله رحمانی «مطالعه تطبیقی تحول مفهوم جرم سیاسی در حقوق ایران و غرب»، فصلنامه دیدگاه‌های

حقوق قضایی، ۸۲، ۲۳ (۱۳۹۷)، ۱۰۵.

35. Christoph V. Steinert, and Christoph Dworschak. "Political Imprisonment and protest Mobilization: Evidence from the GDR". Journal of Conflict Resolution, 67, 7-8 (2023), 1568.

۳۶. علوی، «ورق پاره‌های زندان»، پیشین، ۱۲.

«یک نظر، نمی‌توانم فرق بگذارم و علی السویه» دلالت بر اصل تساوی حاکم بر مجازات‌ها دارد، اما با وجود چنین دیدگاهی، در عمل میان زندانیان سیاسی با عادی تفاوت و نگاه غیرارفاقی را شاهد هستیم. این تفاوت برخورد در بین زندانیان عادی نیز وجود داشته و زندانیانی که به دلیل جرایم علیه اموال و اقتصاد در زندان بودند، وضعیت بهتری داشتند: «حالا اگر مثلاً آقایان دزدان محترم و مختلسین اموال دولتی، جا و منزل‌شان یک کمی بهتر بود و مأمورین، از جمله آقای رئیس زندان، بیشتر به آنها احترام می‌گذاشتند و از همه حیث مراعات حال آنها را می‌کردند، غذای بهتری به آنها می‌دادند، اگر جنس قاچاقی وارد می‌کردند تنبیه‌شان صد مرتبه خفیف‌تر بود و البته این رفتار را با زندانی سیاسی نداشتند».^{۳۷}

دلیل این تفاوت از دیدگاه نویسنده، فقدان فرصت ارتکاب جرایم سیاسی توسط مسئولین زندان است؛ زیرا بیشتر آنها امکان انجام جرایم مالی را دارند. از این‌رو، نسبت به چنین بزه‌کارانی با تسامح برخورد می‌کنند: «این نانی بود که مأمورین و رئیس زندان به زندانبان قرض می‌دادند. برای این‌که چقدر آسان بود که رئیس زندان به جرم اختلاس، دزدی و یا رشوه خودش توی زندان بیفتد. اما آیا ممکن بود که آقای رئیس زندان به اتهام اقدام علیه حکومت، به زندان بیفتد؟».^{۳۸}

بنابراین، سخت‌ترین اقدام‌ها و شدیدترین مجازات‌ها را سیاست‌گذاران تقنینی و اجرایی برای زندانیان سیاسی تدارک دیده بودند: «سخت‌ترین و بی‌شرم‌ترین سرپاسبان‌ها مأمور کریدورهای سیاسی بودند و به آنها هر روز تزریق می‌شد که زندانیان سیاسی دشمن مال، جان، خانواده، زن و بچه فرد شما هستند و باید وظیفه مقدس شما آزار و اذیت آنها باشد».^{۳۹} به نظر می‌رسد، چنین کدهایی نشانگر رویکرد خشن حاکم نسبت به زندانیان سیاسی است. سیاست‌گذاران با چنین رویکرد تبعیض‌آمیزی نسبت به زندانیان سیاسی سعی در نابودسازی توانایی جذب و بسیج حداکثری توده‌ها توسط آنها را دارند.

آنچه استدلال بالا را تقویت می‌کند؛ شدت مجازات زندانیان سیاسی نسبت به زندانیان عادی است: «محکوم شده بود به نه سال حبس. من محکوم به هفت سال هستم. او قتل کرده بود و یا اقلاً اتهامش این بود که قتل کرده است».^{۴۰} علوی در جای جای کتاب این

۳۷. علوی، «ورق پاره‌های زندان»، پیشین، ۱۳.

۳۸. همان.

۳۹. همان، ۱۰۶.

۴۰. علوی، «ورق پاره‌های زندان»، پیشین، ۱۱.

مقایسه را برای خواننده یادآور شده و تأکید دارد، برخلاف زندانیان عادی که عفو برای‌شان امکان‌پذیر بوده، نسبت به زندانیان سیاسی چنین رویکرد ارفاقی وجود ندارد: «عده‌ای از محبوسین آزاد شدند. آقای افتخار که دو نفر آدم کشته بود و رئیس شهربانی دستور داده بود که او را تعقیب نکنند و بالاخره به چهار سال حبس محکوم شده بود و آقای پ که پای متهمی را در بخاری گذاشته بود تا از او اقرار بگیرد و... اما بر زندانیان سیاسی روز به روز عرصه تنگ‌تر می‌شد».^{۴۱} تنها نگاه ارفاقی نسبت به بزه‌کاران سیاسی، عدم اجازه حق کار اجباری برای آنان است. نویسنده این موضوع را چنین یادآور می‌شود: «زندان‌یان سیاسی حق کار کردن در کارخانه زندان را ندارند، فقط «ش» چون که کارش مورد استفاده و احتیاج دوستان و کسان رئیس شهربانی و دربار شاهی است، حق دارد، یعنی افتخار دارد در مقابل روزی ۷ ریال مزد، کار تحویل بدهد».^{۴۲} همچنین رویکرد حاکم بر اداره زندان‌های دوران پهلوی اول، دلالت بر نداشتن حق دسترسی به کتاب، کاغذ و دیگر وسایل آموزشی به ویژه برای زندانیان سیاسی را می‌رساند. چنین موضوعی را علوی این‌گونه بیان می‌کند: «در عین حال همین رئیس شهربانی که ما را عفو می‌خواهد بکند، مخالف است که ما در زندان کتاب داشته باشیم».^{۴۳} این رویکرد از یک‌سو زمینه‌ساز قاچاق کتاب و بازار سیاه را فراهم نموده و از سوی دیگر بخاطر ممنوع بودن کتاب‌ها در عمل بسیاری از داشتن حق مطالعه محروم و حتی امکان دسترسی به کاغذ، مداد و یادداشت‌برداری را ندارند. رویکرد بالا دلالت تام بر فقدان عملی بازپروری دارد.

۱-۳- عدم رعایت حریم خصوصی زندانیان

گرشام سایکز^{۴۴} در کتاب خود تحت عنوان «جامعه در بندها» یکی از اقسام محرومیت را آزادی معرفی می‌کند. این نوع محرومیت در زندان، ناظر به محرومیت از اختیارات معمولی و بنیادینی است که شخص در زندگی روزانه از آن برخوردار بوده؛ مانند تعیین وقت خواب، زمان استحمام، نوع غذای مصرفی، نوع فعالیت روزمره و... یک زندانی در محیط زندان نمی‌تواند همانند شهروندان آزاد و عادی به کالاها و خدماتی که به آن نیاز یا علاقه دارد، دسترسی

۴۱. علوی، «ورق پاره‌های زندان»، پیشین، ۱۰۹-۱۱۰.

۴۲. همان، ۸۲.

۴۳. همان، ۷۰.

داشته باشد.^{۴۵} چنین رویکردی دارای عارضه‌هایی در شخصیت روانی زندانی می‌گردد. این عارضه‌ها زندانی‌ها را به این سمت سوق می‌دهد که اعتماد به نفس خود را از دست بدهند. هرچه طول زندان اضافه شود، ممکن است این اعتماد به نفس کمتر گردد. وقتی شخص باور کند، در ساده‌ترین مسائل زندگی از خود اختیار ندارد، به تدریج نسبت به اراده و شخصیت خود دچار تردید می‌شود؛ برای مثال، زندانی چنین تصور می‌کند که دائماً مراقب او هستند و او را می‌پایند.^{۴۶} به منظور جلوگیری از چنین آسیب‌هایی قواعد حداقلی ماندلا سعی در به رسمیت شناختن حریم خصوصی زندانی دارد. مطابق قواعد ۵۰ تا ۵۳، تفتیش بدنی زندانیان و بازرسی سلول زندانیان باید با رعایت اصل تناسب، اصل قانون‌مندی، اصل ضرورت و رعایت کرامت انسانی صورت پذیرد. بدین ترتیب این اقدام نباید به ابزاری برای ارباب یا به ستوه آوردن زندانیان تبدیل شود.^{۴۷} بر همین اساس، متولیان زندان باید به دنبال شیوه‌های جایگزین تفتیش و بازرسی زندانیان باشند.

بزرگ علوی سعی دارد در کلام خود کدهای متعددی ارائه دهد تا نشان دهد که حریم خصوصی زندان‌ها در دوران پهلوی چگونه نادیده گرفته شده است. این موضوع حتی ممکن است توسط خود زندانیان نیز تجربه شود. «بدبختی این است که در زندان گریه هم نمی‌شود کرد. من نمی‌خواهم رفیق‌هایم ببینند که من دارم گریه می‌کنم، من از دل‌داری این‌ها خوشم نمی‌آید».^{۴۸} همچنین، چنین موضوعی گاه توسط مأمورین زندان معنا می‌یابد: «دیروز کریدور ما را تفتیش کردند. تفتیش کلمه کوچکی است. غارت کردند، اسباب‌های ما را زیر و رو کردند، شکستند، پاره کردند، خراب کردند، بردند، دزدیدند».^{۴۹} استفاده نویسنده از عبارت «تفتیش کلمه کوچکی است»، در راستای نشان دادن رویکرد حداکثری نظارت است. میزان چنین تفتیش و نظارتی دارای قاعده خاصی نبوده است. این موضوع از کلمه دائماً و پاییدن که به صورت کد توسط علوی استفاده می‌شود، در این عبارت قابل برداشت است: «من پشت رختخواب نشسته‌ام و دارم می‌نویسم. یک چشمم باید دائماً به سوراخ در باشد، برای آنکه پاسبان از میان این سوراخ ما را می‌پاید و اگر ببیند که کاغذ و مدادی در دست من است،

۴۵. چلبی، ارژنگ و آزاده حکیمی، «تحلیل نظری زندان‌پذیری» در دائرةالمعارف علوم جنایی، به اهتمام علی حسین نجفی ابرندآبادی (تهران: میزان، ۱۳۹۸)، ۹۰.

۴۶. مهدی غنی، زندان چه می‌کند؟ (تهران: انتشارات صمدیه، ۱۳۹۹)، ۱۲-۱۹.

۴۷. ابراهیمی، پیشین، ۹۲۳.

۴۸. علوی، «ورق پاره‌های زندان»، پیشین، ۷۵.

۴۹. همان، ۱۰۱.

اسباب اذیت من می‌شود...».^{۵۰} گاه میزان این تفتیش‌ها از خود زندان و مأمورین آن نیز فراتر می‌رود و به اداره سیاسی محول می‌شد: «از روزی که به او خبر می‌رسید که از تبریز برای تو چیزی فرستاده‌اند تا موقعی که خود بسته به دستش می‌رسید، چند روز طول می‌کشید؛ پست به زندان می‌فرستاد، زندان به اداره سیاسی می‌داد، آن‌جا بازرسی می‌کردند، بر می‌گرداندند به زندان...».^{۵۱} چنین رویکردی توسط اداره‌کنندگان زندان سمت و سوی یک نوع سیاست جنایی اقتدارگرایی فراگیر را به ذهن متبادر می‌کند.

۱-۴- خشونت جسمی و روحی در زندان، راهی برای کنترل بزه‌کاران

یکی از خصوصیات برجسته کيفرها در گذشته که به وفور در متون تاریخی مورد اشاره قرار گرفته، خشونت بیش از حد آنها است. علت این خشونت افراطی که معمولاً به صورت نمایشی به اجراء گذاشته می‌شد، بیشتر به ماهیت، نوع زیست و افکار، باورها و روان‌شناسی اشخاص آن زمان بر می‌گردد. بی‌گمان، در این نمایش‌ها، گونه‌ای از عناصر سادیسم نیز وجود داشته که به مردم اجازه می‌داد؛ شهوت و میل خود را برای سنگ‌دلی ارضا نمایند. با گذر زمان، خشونت کیفری تغییر و تقلیل می‌یابد که دلیل این دگردیسی، به باور جامعه‌شناسان بیشتر به عوامل اجتماعی بر می‌گردد.^{۵۲} کیفر سالب آزادی، نیز از این دگردیسی مستثنی نیست؛ بنابراین، امروزه واکنش جامعه انسانی نسبت به زندانی نباید غیرانسانی باشد. محرومیت از آزادی فی حد ذاته مجازات سنگینی است؛ بر همین اساس، شرایط مادی و معنوی زندان نباید به گونه‌ای باشد که تحمل مجازات زندان با تحقیر و محرومیت‌های دیگر همراه گردد؛^{۵۳} از این‌رو، اسناد بین‌المللی متعددی در این باب، دولت‌ها را مسئول رعایت حفظ کرامت انسانی نسبت به زندانیان دانسته است؛ برای مثال از جمله این اسناد، «اصول سلوک کار پزشکی مربوط به نقش پرسنل بهداشتی، به خصوص پزشکان در حمایت از زندانیان و افراد بازداشتی در مقابل شکنجه و...» بوده که به موجب قطع‌نامه شماره ۳۷/۴ مورخ ۱۸ دسامبر ۱۹۸۲ توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد تصویب شده است. مطابق سند مذکور، پزشکان و پرسنل بهداشتی زندان، ترتیباتی را در مورد زندانیان، به خصوص زندانیان بیمار باید رعایت نمایند که برخی از این اصول عبارت‌اند از: عدم شرکت، معاونت و تلاش

۵۰. علوی، «ورق پاره‌های زندان»، پیشین، ۷۲.

۵۱. همان، ۵۵.

۵۲. هادی رستمی و فرهاد میرزایی، پیشین: ۱۰۲-۱۰۳.

۵۳. یآوری، پیشین، ۱۰۴۹.

برای ارتکاب شکنجه، سایر رفتارها و تنبیهات ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز (اصل دوم)، عدم استفاده از دانش حرفه‌ای در بازجویی از افراد تحت بازداشت به نحوی که مخل سلامت جسمی یا روانی باشد (اصل چهارم) و اجتناب از بهره‌گیری دانش حرفه‌ای جهت به بند کشیدن و انقیاد شخص تحت بازداشت، مگر در موارد خاص و ضروری (اصل پنجم).^{۵۴} علاوه بر این، در قواعد ماندلا نیز مطابق ماده ۲۶، اعمال شکنجه یا رفتارهای غیرانسانی و تحقیرکننده نسبت به زندانیان، به طور مطلق ممنوع گردیده است. در همین راستا مواد ۸۳ تا ۸۵ یک نظام نظارت دو وجهی، یعنی نظارت هم‌زمان بیرونی و درونی را پیش بینی کرده است.^{۵۵} در این خصوص، ایران برای اولین بار در سال ۱۳۹۲ شمسی، توسط عده‌ای مستشار از کشور سوئد، به ایجاد نظام‌نامه مجالس (آیین‌نامه زندان‌ها) اقدام نمود. این آیین‌نامه، زجر بدنی و زنجیر کردن را که قبلاً معمول بود، ممنوع کرد.^{۵۶}

در دوران علوی به منظور کنترل زندانیان، برخلاف آیین‌نامه بالا مسئولین زندان بهترین راه‌کار را تنبیه بدنی می‌دانستند: «ایرج را کجا پیدا کنم؟ دارد در سوراخ‌های تاریک و تر زندان نفله می‌شود. به او دسترسی ندارم... وقتی که به من زجر بدنی دادند، نیم ساعت، بلکه سه ربع زیر دستبند قپانیم گذاشتند، به طوری که بیهوش شدم...».^{۵۷} یا «رئیس زندان دستور می‌داد که از پشت سر دستبند زندانی سیاسی زده شود و آن وقت امر می‌کرد که مدیر او را به زمین بکوبد. بعد پاسبان‌ها با شلاق و باتون می‌ریختند سر او و تا می‌خورد می‌زدندش...».^{۵۸} استفاده نویسنده از کدهایی همانند نفله شدن، زجر بدنی، بیهوش شدن، دستبند از پشت سر، کوبیدن به زمین و... همگی دلالت بر رویکرد سلب توان بزه‌کاری در این دوران دارد. حتی تغییر مسئولین زندان، تفاوتی در این سیاست برخورد با زندانیان ایجاد نمی‌کند: «...هیچ تغییری در زندگانی ما رخ نداده است. صبح زود به ضرب چکمه و شلاق پاسبان‌ها بلند می‌شویم».^{۵۹} به نظر می‌رسد، رویکرد بالا نه حالت موردی، بلکه به‌عنوان سیاست اصلی حاکمیت در اداره زندان‌ها به شمار می‌رفت.

۵۴. حسین غلامی «حقوق بیماران در نظام عدالت کیفری»، فصلنامه حقوق پزشکی، ۱۴، ۴ (۱۳۸۹)، ۴۱.

۵۵. ابراهیمی، پیشین، ۹۲۱-۹۲۵.

۵۶. نادر بختیاری، اثر حبس بر ساختار خانواده زندانیان و راه‌کارهای کاهش آسیب (تهران: حقوق یار، ۱۴۰۰)، ۲۵-۲۶.

۵۷. علوی، «ورق پاره‌های زندان»، پیشین، ۲۹.

۵۸. همان، ۱۰۶.

۵۹. همان، ۶۳.

نکته دیگری که علاوه بر آسیب‌های جسمانی در زندان باید به آن اشاره داشت، آسیب‌های روحی است. برخی پژوهش‌ها نشان‌دهنده آن است که فشار بر زندانی از روش‌های دیگری نیز در طول تاریخ تشدید می‌شده است. از جمله این روش‌ها؛ فحش‌های رکیک، ناسزا و تحقیر، شکنجه دیگران در حضور وی، تهدید به مرگ، عریان کردن، تهدید به تجاوز جنسی، بی‌خواهی دادن، ایجاد سر و صداها، ناهنجاری، در انتظار شکنجه گذاشتن و... را نام برد که همگی رویکرد آسیب‌زای روحی را به دنبال دارد.^{۶۰} دلیل چنین موضوعی، از یک سو آن است که کارکنان هیچ‌گونه تکالیف تعیین شده رسمی درمانی نسبت به مجرمین ندارند و یک ارتباط نزدیک با یک زندانی می‌تواند منجر به سوءاستفاده گردد^{۶۱} و از سوی دیگر در زمانی که زندان‌ها ساخته می‌شوند، توجه بسیار دقیقی به نگرانی‌ها و دغدغه‌های امنیتی وجود داشته و به مسائل روان‌شناسی اهمیت داده نمی‌شود. این در حالی است که یک دسته از تحقیقات نشان می‌دهند که نصب چراغ‌های با نور هالوژن آل ای دی می‌تواند به کاهش پرخاش‌گری در محیط‌های زندان منتهی شود؛^{۶۲} بنابراین، ترغیب موفقیت‌آمیز مأموران زندان به عوامل تغییر رفتاری، از طریق توسعه آموزش‌های کیفی در استفاده از رویه‌های مؤثر تأدیبی امکان‌پذیر خواهد بود.

علوی در این کتاب، نامالایمات روحی در زندان را نتیجه عوامل متعددی معرفی می‌کند. این موضوع گاه در نتیجه رفتار توهین‌آمیز مسئولین زندان ایجاد می‌شود: «یک زندانبان اقلأً روزی یک مرتبه با شکم گنده و تنه لیشش به ما به طور مستقیم و یا غیرمستقیم توهین و دشنام می‌فرستد».^{۶۳} یا می‌تواند در نتیجه امید نداشتن به آزادی نیز ایجاد گردد: «در زندان انسان زیاد خواب می‌بیند. بیشتر آنها راجع به مرخصی است. ما آزادی را در خواب می‌بینیم. از این که بگذری خواب‌های ما موحش است».^{۶۴} استفاده نویسنده از عبارت و کد کنایه‌ای «آزادی را در خواب دیدن»، دلالت بر آن دارد که زندان بیشتر محلی برای جمع‌آوری اشخاص دارای حالت خطرناک از نگاه حاکمیت است و دولت تنها به دنبال دور نگه داشتن آنها از جامعه بدون هیچ‌گونه رویکرد بازپروری را مقصود خود می‌داند.

۶۰. غنی، پیشین، ۶۰.

۶۱. سایبانی، پیشین، ۱۰۰۴.

۶۲. همان، ۹۹۵.

۶۳. علوی، «ورق پاره‌های زندان»، پیشین، ۶۳-۶۴.

۶۴. همان، ۴۹.

البته چنین تأثیرات روحی ارتباطی با تازه زندانی شدن و اُخت نگرفتن با فضای زندان ندارد و از نگاه نویسنده دایمی است: «مدت زیادی است که زندانی‌ام. می‌توان گفت که ۸ سال دیگر من پیر و مردنی شده‌ام. چه زجرهای روحی را باید تحمل کرد...».^{۶۵} آن‌چه این موضوع را می‌تواند غیرقابل تحمل نماید، آن است که چنین توهین‌هایی بین بستگان و در جمع اتفاق بیفتد: «صاحب‌منصب‌های زندان مخصوصاً اصرار داشتند که روز ملاقات، آن یک ربع ساعتی را هم که ما با کسان‌مان بودیم، مسموم کنند و رو به روی آنها به ما توهین می‌کردند...».^{۶۶} این تأثیرات مخرب روحی در صورتی که کسی در بیرون منتظر زندانی نباشد یا امکان ملاقات برای او فراهم نگردد، به اوج خود می‌رسد.^{۶۷} از این‌رو، برخی پژوهش‌ها محروم نمودن زندانی از حقوق مربوط به مرخصی و ملاقات را بستری برای وخیم‌تر شدن اوضاع بیماری زندانی می‌دانند.^{۶۸} علوی هم این موضوع را دلیل اصلی ایجاد اختلال روانی می‌داند: «امان از آن روزی که با این همه مقدمه، با این همه ذوق، کسان ما، اگر فقط یک نفر هم شده است، به دیدن ما نیایند. دو ماه ملاقات ما آزاد بود و هیچ‌کس به دیدنم نیامد. به عقیده من جنون حقیقی‌ام که امروز بدین شکل وحشتناک درآمده، از آن روز شروع شده است».^{۶۹} همان‌طور که دیده می‌شود، به‌طور کلی علوی با نگاه علت‌شناسانه توانسته است به اثبات این موضوع بپردازد که فضای زندان بجای آنکه حالت آرام‌بخش داشته باشد؛ حالت ایجادکننده و حتی تشدیدکننده تروماهای ذهنی زندانیان را به دنبال دارد.

۶۵ علوی، «ورق پاره‌های زندان»، پیشین، ۸۳.

۶۶ همان، ۱۰۷.

۶۷ با وجود آن‌که مطابق دیدگاه سازمان ملل متحد تماس‌های زندانیان باید به‌عنوان یک حق و نه امتیاز، در نظر گرفته شود اما در عمل رویکرد دوران پهلوی اول چنین نبوده است، زیرا امکان ملاقات از اساس وجود ندارد و بعدها از سال ۱۳۱۷ به صورت ماهی یک بار بوده است. علوی این موضوع را چنین یادآور می‌شود: «پس از یک‌سال و نیم توقف در زندان، وقتی مدیر زندان به ما وعده داد که عتقیرب در اثر سعی و جدیت او ملاقات ما با خانواده‌مان آزاد خواهد شد و هر ماه یک بار ملاقات خواهیم داشت» (علوی، «ورق پاره‌های زندان»، پیشین، ۵۷). در باب دیدگاه سازمان ملل نیز نک:

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Handbook on Dynamic Security and Prison Intelligence. (New York: 2015), 22.

۶۸ مهدی غلام‌پور «مسأله‌مندی حق بر سلامت جسمانی زندانیان؟، تحلیل انتقادی گفتمان مقام‌های عدالت کیفری ایران»، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۵۲، ۱ (۱۴۰۱)، ۱۱۱.

۶۹ همان، ۶۰.

۱-۵- فقدان توجه به مسائل تعذیه و بهداشت

تضمین حق سلامت افرادی که به موجب قانون از آزادی خود محروم می‌گردند، از تعهدات اولیه دولت‌ها است. با وجود این، در بسیاری از نظام‌های عدالت کیفری، کیفیت ارائه خدمات لازم برای تضمین این حق با استانداردهای قابل انتظار حقوق بشری فاصله دارد. امکانات محدود زندان‌ها، در کنار تقاضای روزافزون زندانیان برای ارائه خدمات پزشکی - بهداشتی، شیوع بیماری‌های خطرناک و گاه واگیردار در این محیط‌ها و نیز جدی نگرفتن بیماری‌ها؛ سهم قابل تأملی در وقوع مرگ و میر در میان این اشخاص دارد.^{۷۰} برخی مطالعات نشان‌دهنده آن است که بعد از اضطراب و افسردگی، نگرانی از سلامت جسمانی مهم‌ترین دغدغه زندانیان محسوب می‌شود. نابرابری‌های بهداشتی در میان جمعیت زندانی هم‌چنان ادامه دارد. زندانیان در معرض آسیب و خطر بیشتری از بعد اختلالات و بیمارهای عفونی مزمن همانند ایدز^{۷۱} و هپاتیت هستند. همچنین حبس، باعث تشدید بیماری‌های مزمن همانند چاقی، فشار خون بالا و آسم می‌شود.^{۷۲} همچنین برخی از زندانیان، آسیب‌های پوستی را توصیف کردند. آنها این شرایط را به‌عنوان ارتباط مستقیم با کیفیت پایین هوا و آب و عدم قرار گرفتن در معرض آفتاب دانسته‌اند. سلول‌ها نور طبیعی محدودی داشته و این شیوه معماری، باعث کمبود ویتامین دی^{۷۳} در آنها گردیده است.^{۷۴}

از بعد بهداشت محیطی، علوی زندان را دارای وضعیت چندان مناسبی نمی‌داند. این موضوع در برخی از گفتارهایش نمود یافته است: «... در تابستان گرما و تعفن مستراح‌های ما غیرقابل تحمل است و در زمستان سرما بدن زندانیان سیاسی لخت را می‌لرزاند».^{۷۵} کدهای موجود در این گفتار نشان‌دهنده آن است که در معماری زندان قصر توجه چندان از یک‌سو به محل استقرار اجزای مختلف زندان نشده و از سوی دیگر وسایل استفاده شده برای ساخت نیز با رویکرد حفظ گرمایش نبوده است. چنین موضوعی در جایی دیگر نیز چنین بیان می‌شود: «گرد نرم کف کریدور دائم وارد بینی و ریه ما می‌شود...».^{۷۶} این موضوع دلالت بر

۷۰. سوزان ایستون، اصول و رویه عملی حقوق زندانیان، برگردان فراز شهلائی (تهران: نگاه بینه، ۱۳۹۴)، ۱۰۹.

۷۱. HIV

۷۲. Justin D. and others. "The body in isolation: The physical health impacts of incarceration in solitary confinement". PLoS One 15, no.10 (2020), 2- 3.

۷۳. Vitamin D

۷۴. Ibid: 8.

۷۵. علوی، «ورق پاره‌های زندان»، پیشین، ۵۷.

۷۶. علوی، «ورق پاره‌های زندان»، پیشین، ۷۲.

آن دارد که توجه چندانی به نظافت موجود در زندان‌ها صورت نمی‌گرفت. نتیجه چنین رویکردی جز افزایش بیماری را به دنبال ندارد.

با توجه به وجود چنین مشکلاتی و پیامدهای آن در زندان‌ها، قواعد ماندا در خصوص خدمات پزشکی به‌طور قابل توجهی مورد بازنگری قرار گرفته است. از جمله در بند (ر) ماده ۲۷، در یک رویکرد کلان بر این نکته تصریح کرده است که تصمیمات بالینی فقط توسط متخصصان حوزه سلامت و بهداشت اتخاذ می‌شود و نمی‌تواند توسط کادر غیرپزشکی زندان رد و یا نادیده گرفته شود. همچنین، بر اساس ماده ۴۲، در کنار تأکید بر بهداشت محیطی، به شرایط درمان به شکل یکسان نیز اشاره شده است.^{۷۷} یکی دیگر از اسناد حاوی مقررات حمایتی، «اصول سلوک کار پزشکی مربوط به نقش پرسنل بهداشتی، ...» است. مطابق اصل یکم: «پرسنل بهداشتی به خصوص پزشکان، مسئول مراقبت پزشکی از چنین اشخاصی، موظف به تأمین آنها از لحاظ بهداشت جسمی، روانی و معالجه بیماری‌های‌شان با همان کیفیت و استاندارد مربوط به اشخاص غیرزندان است».^{۷۸}

علوی تأکید دارد، علاوه بر فقدان رویکرد مناسب در بهداشت محیطی، از بعد وضعیت درمان و وجود متخصصان نیز زندان قصر وضعیت چندان خوبی ندارد: «...یکی از پزشک‌های زندان در شهربانی پاسبان شده، بعد ترقی کرده و در یکی از بیمارستان‌های شهربانی پرستاری کرده و امروز هم پزشک و هم پایور شهربانی با درجه نایب دومی. چرا؟ چطور می‌شود؟ موقعی که در زندان می‌خواستند یک نفر زندانی سیاسی را مسموم کنند این پرستار شکمو از آن غذای مسموم خورد و نزدیک بود، بمیرد؛ اما نمرد. او را پزشک کردند و دهانش را بستند».^{۷۹} این موضوع از یک‌سو نشان‌دهنده فقدان رویکرد شایسته‌سالاری بوده و از سوی دیگر نشان‌دهنده فقدان اهمیت جان و سلامت زندانیان برای سیاست‌گذاران را می‌رساند. این مورد به حدی است که در میزان امکانات داروی موجود در زندان‌ها نیز تأثیر گذاشته است: «وضعیت دوا و اوضاع بیمارستان زندان به حدی بود که همه روزه عده زیادی از بی‌دوایی در بیمارستان زندان جان می‌دادند...».^{۸۰}

نکته حائز اهمیت دیگر آن است که حفظ سلامتی زندانیان محدود به خدمات بهداشتی و

۷۷. ابراهیمی، پیشین، ۹۲۰-۹۲۲.

۷۸. غلامی، پیشین، ۴۱.

۷۹. همان، ۶۹.

۸۰. غلامی، پیشین، ۱۰۷.

درمانی نبوده، بلکه با الگوی تغذیه آنها نیز ارتباط تنگاتنگی دارد. در زمینه وضعیت تغذیه‌ای زندانیان در سراسر دنیا اطلاعات محدودی در دسترس است. گزارش وضعیت زندان‌ها اغلب حالت محرمانه داشته و به خاطر جنبه‌های حقوقی و امنیتی، پیدا کردن نتایج چنین گزارش‌هایی در رسانه‌های عمومی مشکل است.^{۸۱} با وجود این برخی پژوهش‌ها، دلالت بر آن دارد که زندان‌ها به ویژه زندان‌های کشورمان از بعد تغذیه با وجود بهبودهای رخ داده، همچنان وضع مناسبی ندارند. بر پایه برخی پژوهش‌ها، میزان کم دریافت میوه توسط زندانیان، موجب کمبود بسیاری از ویتامین‌ها و ریزمغذی‌ها می‌شود و خطر ابتلا به سرطان را در آنها افزایش می‌دهد.^{۸۲}

علوی نیز در کتاب خود، کدهای متعددی را نسبت به فقدان رویکرد منسجم و مناسب در حوزه تغذیه را مورد اشاره قرار داده است: «چقدر زندانیان هستند که تمام مصائب زندان را تحمل می‌توانند بکنند، فقط در صورتی که وسیله پخت و پز داشته باشند تا آب‌گوشت و آشی را که در ظرف‌های نشسته و کثافت گرفته به آنها داده می‌شود به وسیله جوشاندن در ظرف تمیزی قابل استفاده کنند».^{۸۳} یا علوی در جای دیگر تأکید دارد، وضعیت کیفی و کمی تغذیه زندان نیز چندان مناسب نیست: «وضعیت غذای زندان به حدی رسیده بود که همه روزه عده زیادی از بی‌غذایی در کریدورهای زندان جان می‌دادند...».^{۸۴} استفاده نویسنده از کدهایی همانند جان دادن از بی‌غذایی، غذا در ظروف غیربهداشتی، فقدان وسایل گرم نمودن غذا و... دلالت بر آن دارد که سیاست‌گذاران جنایی آن دوران تنها در حوزه مهار جرم، نگاه خود را به حذف و دور نگه داشتن بزه‌کار متکی نموده و در عمل شاهد رویکرد بازپروری نیستیم.

۲- پیامدهای سیاست‌های اتخاذی؛ از دیدگاه بزرگ علوی

زمانی مجازات حبس بهترین مجازات قلمداد می‌شد؛ اما اکنون بعد از گذشت مدتی، مضرات آن برای همه آشکار شده و آثار منفی و زیان بار آن برای شخص زندانی، خانواده او و جامعه بر هیچ کس پوشیده نیست؛ بنابراین، می‌توان گفت مجازات حبس با توجه به غلبه معایب آن

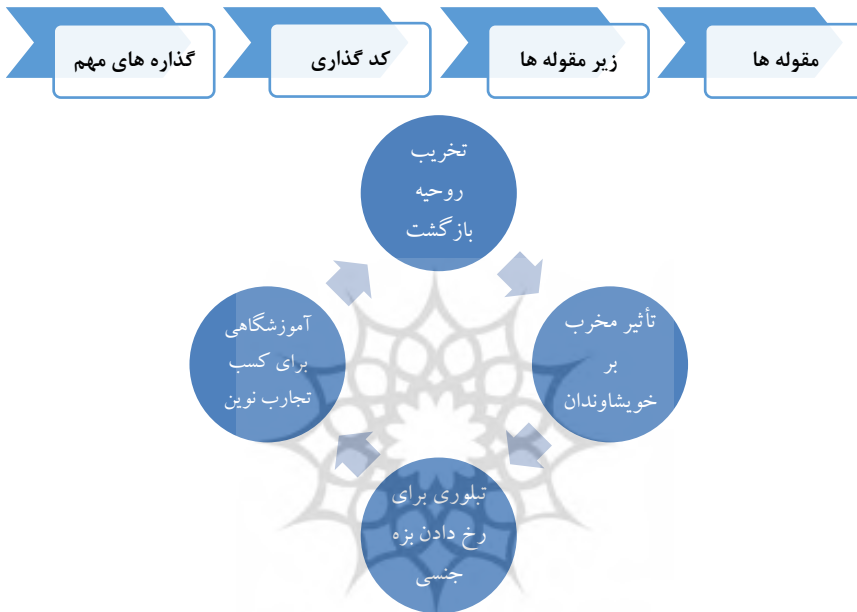
۸۱. محمد صفریان و دیگران، «بررسی نمایه تغذیه سالم در زندان مرکزی مشهد در سال ۱۳۸۷»، علوم غذایی و تغذیه، ۱۱، ۲ (۱۳۹۳)، ۲۶.

۸۲. بهزاد رضوی‌فرد، نجمه نظری و علی مولاییگی «تحلیل محتوای رُمان همسایه‌ها در حوزه بزه‌کاری کودک»، آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۷، ۲۰ (۱۳۹۹)، ۱۶۵.

۸۳. همان، ۸۶.

۸۴. همان، ۱۰۷.

بر فوایدش نمی‌تواند در زمینه اصلاح مجرمین و جلوگیری از تکرار جرم رسالت خود را ایفا بنماید و در این زمینه توفیق چندانی به دست آورد. حتی سیاست‌های اعمالی گاه اصلاح را سخت‌تر و مجرمان را حرفه‌ای‌تر از گذشته نموده است.^{۸۵} از این‌رو، در این بخش با چنین نگاهی به دنبال تبیین مهم‌ترین پیامدهای زندان از دیدگاه بزرگ علوی خواهیم بود.

۲-۱- تخریب روحیه بازگشت به جامعه

یکی از عوارض منفی بازداشت و زندانی شدن، غلبه یاس و ترس بر روحیه زندانی است. ترس امری طبیعی است و در برخی موارد کاملاً معقول، اما وقتی ترس با توهم مخلوط شود، آزاردهنده می‌شود. معمولاً شکل زندان برای بسیاری افراد ترسناک است. این ترس تا حدی ناشی از پیش داوری‌هایی است که در ذهن شخص زنده می‌شود. یکی از محرک‌های ترس، ابهام نسبت به وضعیت است. وضعیت شخص زندانی، به دلایل مختلف از جمله سلب اختیار، آینده‌ای مبهم را برای او ترسیم می‌کند. این تاریکی و ابهام، ترس و دلهره را در شخص تشدید می‌نماید.^{۸۶} شایان ذکر است، اغلب زندانیان فکر می‌کنند، دیگر تسلط و احترامی در

۸۵. بختیاری، پیشین، ۳۰-۳۱.

۸۶. غنی، پیشین، ۱۶.

خانواده ندارند و در بیشتر موارد زندانیان، حتی به همسر خود شک در خیانت دارند. این افکار روح آنان را دچار خدشه می‌سازد.^{۸۷} مهم‌ترین پیامد این مسئله بروز بیماری‌های جسمی، روحی، افسردگی، انزوا، خودکشی و... است. برخی پژوهش‌ها، رابطه مستقیمی میان شدت جرایم و طولانی بودن حبس با خودکشی را به اثبات رسانده‌اند، زیرا در چنین مواردی امید بازگشت به جامعه به حداقل ممکن می‌رسد. همچنین همین پژوهش، خودکشی در ابتدای ورود به زندان را بیش از سایر زمان‌ها و میزان آن در بین زنان را بیش از مردان معرفی می‌کند؛^{۸۸} بنابراین، به نظر می‌رسد پس از گذشتن مدت زمانی از تحمل مجازات حبس، میزان خودکشی کاهش یابد، زیرا به مرور زمان بسیاری از این زندانیان به دوستان شخص تبدیل شده و رابطه دوستانه میان آنان شکل می‌گیرد.

علوی نیز تأکید فراوانی به زنده نگه داشتن امید بازگشت به جامعه دارد؛ زیرا او این موضوع را در بین زندانیان بزرگ‌ترین سعادت می‌داند: «شب اول که مرخص شدی، چه می‌کنی؟». بیشتر جواب‌شان این بود که «می‌رویم به خانه، پیش مادر، خواهر، زن و بچه‌هایمان و این را بزرگ‌ترین سعادت می‌دانستند».^{۸۹} نویسنده وجود امید به بازگشت را به نوعی موجب ایجاد نشاط و حفظ انضباط در زندان می‌داند: «چطور می‌شود گفت که رئیس مجلس شورای ملی ایران، جناب اشرف آقای... دروغ می‌گوید؟ نمی‌توانی تصور کنی که چه شوری در کریدور برپا بود...».^{۹۰} اما اگر چنین امیدی از بین برود، تأثیرات مخرب روحی همانند اختلالات روانی و حتی جسمی همانند خودکشی را به دنبال دارد. علوی برای نمونه درباره یکی از زندانیان چنین می‌گوید: «یکی از زندانی‌هایی که از طرف دادگاه ارتش به حبس ابد محکوم شده است. بیچاره خودش ۱۲ سال است که منتظر عفو است. می‌گوید سال پیش وقتی که فهمید خبر عفو درآمد است، یک هفته ناخوش شد به طوری که نزدیک بود بمیرد».^{۹۱} یا «من نمی‌توانم به این‌ها بگویم که من چه زجری را در این روزها تحمل می‌کنم. آه، راستش را بخواهی، هیچ امیدی ندارم، هیچ امیدی نمی‌توانم داشته باشم. آخ،

۸۷. عمادالدین باقی و میرطاهر موسوی «پیامدهای زندانی شدن بر خانواده زندانیان»، *مجله مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۳، ۶ (۱۳۹۶)، ۵۳۴.

۸۸. Anna Bukten and Marianne Riksheim Stavseth. "Suicide in prison and after release: a 17-year national cohort study". *European Journal of Epidemiology*, no. 36 (2021), 1075.

۸۹. علوی، پیشین، ۵۳.

۹۰. همان، ۷۸.

۹۱. همان، ۶۶.

کاشکی محکوم به مرگ ناگهانی بودم، عوض این که محکوم به مرگ تدریجی باشم...».^{۹۲} از نظرگاه علوی در صورتی که امید بازگشت به جامعه در زندانی ایجاد نگردد، مجازات اعدام بهتر از زندان طولانی مدت است؛ زیرا از نگاه زندانیانی همانند خود نویسنده اعدام حالت آنی و تمام‌شدنی دارد اما حبس طولانی و مشکلات روانی ناشی از آن یک نوع مرگ تدریجی است.

۲-۲- زندان، آموزشگاهی برای کسب تجارب نوین

گردش سالیانه جمعیت در زندان‌ها و بازداشتگاه‌ها نسبتاً زیاد است. بدین ترتیب، بخشی از جمعیت جامعه، محیط کیفری را تجربه می‌کنند و ناگزیر با آداب و رسوم حاکم در آن آشنا می‌شوند، چندان که اثرگذاری فرهنگی این نهادها، وضعیت روانی - اجتماعی‌شان را دگرگون می‌سازد.^{۹۳} البته باید توجه داشت که میزان تأثیرپذیری زندانیان از خرده فرهنگ حاکم بر زندان‌ها به یک اندازه نیست و در واقع درجات گوناگونی از چنین پذیرشی در میان زندانیان به چشم می‌خورد. این تنوع تابعی از عوامل متعدد است که عملاً محدوده پذیرش فرهنگ زندان توسط زندانی را مشخص می‌سازد. به عنوان نمونه، پذیرش خرده فرهنگ زندان به ویژگی‌های شخصیتی، کیفیت ارتباط با افراد بیرون از زندان، نحوه عضویت زندانی در گروه‌های درون زندان و دایره زندانی درباره این هنجارها بستگی دارد. در کنار این عوامل، مؤلفه‌هایی نظیر سن، نوع بزه‌کاری، ملیت، نژاد و شرایط محل سکونت نیز می‌توانند از اهمیت بسزایی برخوردار باشند. پژوهش‌ها حکایت از آن دارند که هرچه مدت زمان محکومیت کوتاه و بزه‌کار از شخصیت با ثبات‌تری برخوردار باشد، کمتر در معرض تأثیر خرده فرهنگ‌ها قرار می‌گیرد. همچنین نوع مدیریت در زندان‌ها بر میزان نفوذ خرده فرهنگ زندان تأثیر می‌گذارد. به این معنی که در زندان‌های با جنبه و صبغه اصلاحی، زندانیان کمتر تحت تأثیر فرآیند زندان‌پذیری قرار می‌گیرند؛ اما در زندان‌هایی که مدیریت آنها تنها بر سلب آزادی تکیه دارند، فرآیند زندان‌پذیری و یادگیری خرده فرهنگ‌های بزه‌کارانه پررنگ‌تر است.^{۹۴} نتیجه چنین یادگیری‌هایی در قالب افزایش تکرار جرم نمود می‌یابد. طوری که برخی آمارها دلالت بر آن دارد که از هر شش زندانی، پنج زندانی در طی ۹ سال از آزادی، دوباره دستگیر و زندانی

۹۲. همان، ۷۵.

۹۳. علی حسین نجفی ابرندآبادی، «تقریرات درس جامعه‌شناسی کیفری»، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه

شهید بهشتی، تهران، ایران، ۱۳۹۶، ۶.

۹۴. چلی، حکیمی، پیشین، ۸۹.

گشته‌اند.^{۹۵}

یکی از پیامدهای زندان که در گفتار علوی نمود فراوانی دارد، زندان‌پذیری و یادگیری تجربه‌های خوب و بد از دیگران است: «رفیق دزد من که زیاد سرد و گرم روزگار چشیده و در اثر سابقه در شغلش و ارتباط نزدیک با مقامات رسمی یک دوره قانون مجازات عمومی را از حفظ است و آنچه را که بلد نبوده در زندان یاد گرفته است».^{۹۶} یا «من قبلاً باید مطلب دیگری را بگویم و آن راجع به شب‌نشینی ما زندانیان است. برای آنکه وقت را بگذرانیم، قرار می‌گذاریم شب‌ها هرکه هرچه بلد است، برای دیگران تعریف کند. در میان ما دکتر و لیسانسیه زیاد است. شب‌ها هریک از آنها راجع به مطلبی از تخصص خودش بحث می‌کند. چه بکنیم؟ آنها کتاب به ما نمی‌دهند. ما هم در پنهان کتاب قاچاق می‌کنیم و یا این که بدین طریق به هم چیز یاد می‌دهیم».^{۹۷} البته علوی بخاطر رویکرد «مشاهده همراه با مشارکت»، چون از محیطی یاد می‌کند که خود و بیشترشان زندانیان سیاسی هستند، از این‌رو بیشتر به جنبه مثبت یادگیری در زندان اشاره دارد. فقدان و یا عدم توجه به تأثیرپذیری منفی در کلام نویسنده آن است که بیشتر زندانیان سیاسی دارای شخصیت شکل گرفته و تحصیل کرده هستند و نمی‌توان رویکرد بزه‌کاران سیاسی را با بزه‌کاران عادی یکی دانست. همچنین، باتوجه به کدهایی همانند «ارتباط نزدیک»، «هرچه بلد نبوده در زندان یاد گرفته»، «شب‌نشینی ما زندانیان» و... دلالت بر آن دارد که علوی همانند ساترلند در نظریه معاشرت‌های ترجیحی؛ از یک‌سو اعتقاد به اکتسابی بودن یادگیری دارد و از سوی دیگر میزان، شدت و کثرت تماس‌ها با رویکرد درون گروهی را به منظور چنین یادگیری اثر بخش‌تر می‌داند.^{۹۸}

۳-۲- زندان؛ تبلوری برای رخ دادن بزه جنسی

موضوع دیگر که زندان را به یک مرکز جرم‌پرور مبدل ساخته، عدم توجه به ارضای صحیح غرایز جنسی می‌باشد که زمینه‌ساز روابط جنسی همانند مساحقه و لواط مابین زندانیان را

95. Mariel Alper and Matthew R. Durose, 2018 Update on Prisoner Recidivism: A 9-Year Follow-up Period (2005-2014). (U.S. Department of Justice Office of Justice Programs Bureau of Justice Statistics, May, 2018), 1.

۹۶. علوی، پیشین، ۲۵.

۹۷. همان، ۵۲-۵۳.

۹۸. برای اطلاعات بیشتر در باب نظریه معاشرت‌های ترجیحی و اصول نه گانه حاکم بر آن، نک: مهرداد رایجیان اصلی، کلیات جرم‌شناسی (تهران، نگاه معاصر، ۱۴۰۱)، ۳۴۱.

فراهم می‌سازد.^{۹۹} سایکز، امکان برقراری رابطه جنسی در زندان را این‌گونه تشریح می‌کند: «زندانیان قادر نیستند تا بسان افراد عادی با جنس مخالف خود رابطه جنسی برقرار سازند. در پاره‌ای از موارد شماری از آنها ناگزیر می‌شوند که نیازهای جنسی خود را از طریق برقراری رابطه با افراد هم‌جنس برطرف سازند و این امر می‌تواند بر فهم و برداشت آنها از هویت جنسی‌شان تأثیر بگذارد».^{۱۰۰} در باب فراوانی این موضوع برخی گزارش‌ها دلالت بر آن دارد که میزان شیوع آن در قالب فقدان رضایت و تجاوز در زندانیان عادی از هر ۳۳ مرد، یک بزه‌دیده و در بزه‌دیدگان خاص همانند اشخاص دارای اختلال‌های روانی در هر ۱۲ زندانی یک مورد گزارش گردیده است. همچنین این موضوع در زنان زندانی سه برابر بیشتر از مردان بوده است؛^{۱۰۱} بنابراین، زندان‌ها مکان‌های خطرناکی به‌ویژه در بزه جنسی هستند؛ از این‌رو، اقدام‌های لازم برای محافظت از زندانیان در برابر شکارچیان داخل زندان، ارائه درمان‌های مرتبط با تروما و ایمن نگه داشتن‌شان ضروری تلقی می‌گردد.

علوی اعتقاد دارد؛ زندانیان از یک‌سو شاهد صحبت‌های آزاردهنده جنسی هستند و از سوی دیگر گاه این موضوع در زندان نمود عملی به خود می‌گیرد. او در بخشی از داستان می‌نویسد: «...دیگران حرف‌هایی که محتوی اشاره‌ها و معنی‌های شهوتی است، می‌زنند، باید گوش دهی... تمام این خرده‌ریزه‌ای یک‌نواخت یک دفعه نیست، برای ما همیشگی است...».^{۱۰۲} یا «چقدر تپش دل...! آن وقت شوخی‌های شهوانی، تشبیهات همه چیز به آلات تناسلی و...».^{۱۰۳} استفاده نویسنده از کدهایی همانند «یک دفعه نبودن، همیشگی، تشبیه همه چیز به...» دلالت بر گستردگی این موضوع در محیط مذکور دارد؛ همچنین، علوی با استفاده از کلمه «باید» در گفتار بالا فقدان حریم خصوصی و اجبار در گوش دادن به چنین کلماتی را می‌رساند. مسئولین زندان با وجود آگاهی از رفع نیاز جنسی از راه‌های غیرطبیعی در گسترش این موضوع در بین زندانیان سهیم هستند و این موضوع از این گفتار قابل استنباط است: «طبیعی است که برای جوانان موضوع شهوت در زندان به اشکال نامطلوبی حل می‌شود...»

۹۹. مجید کفاشی و عنایت اسلامی «بررسی عوامل مؤثر بر تکرار جرم و بازگشت به زندان»، پژوهش/اجتماعی، ۲، ۴ (۱۳۸۸)، ۵۸.

۱۰۰. چلپی و حکیمی، پیشین، ۹۰.

101. Nancy Wolff, and others. "Rates of Sexual Victimization in Prison for Inmates with and Without Mental Disorders". *Psychiatr Serv* 58, no. 8 (2010):1088.

۱۰۲. علوی، پیشین، ۴۷-۴۸.

۱۰۳. همان، ۸۴.

این‌جا در زندان با وجود تفتیش‌هایی که به دست مدیر و پاسبانان هر ماهه می‌شود، بازهم گاهی مجلات خارجه وجود دارد، اغلب در آنها عکس زن‌های لخت هم هست. رفیق‌ها اغلب در موقع تماشای این عکس‌ها اشاراتی از این قبیل به هم می‌کنند: «چه می‌گویی اگر این خودش اینجا بود». پهلوی خودم فکر می‌کنم که این رفقای زن‌دار یقیناً زن‌های‌شان را دوست ندارند.^{۱۰۴} به نظر می‌رسد، از آن‌جا که امکان ملاقات خصوصی میان مردان با همسران‌شان توسط مسئولین فراهم نشده است، عدم سخت‌گیری در پخش نشدن چنین عکس‌هایی تنها به منظور حفظ امنیت محیط با نگاهی غیربازپرورانه خواهد بود.

۲-۴- تأثیر مخرب زندان بر خویشاوندان

بدون تردید، بیشتر زندانیان دارای خانواده بوده و در حال حاضر نهاد خانواده آنها بیش از هر وقت دیگری در معرض آسیب و صدمه قرار دارد. برخی پژوهش‌ها دلالت بر آن دارند که این آسیب‌ها به سلامت جسمانی و روانی، سیستم‌های رفاهی کودکان، خدمات اقتصادی خانواده و تأثیر آن بر روی عملکرد تحصیلی کودکان بر می‌گردد.^{۱۰۵} احساس تنهایی، ناامنی، تحقیر و... در زمره مشکلاتی است که بیشتر به زنان و کودکانی اختصاص دارد که شوهران و پدران‌شان در زندان هستند. متعاقب این موضوع، تمام مسئولیت اعم از مالی و غیرمالی برعهده آنها به ویژه زنان می‌افتد و آنان مجبور به پذیرش این مسئولیت‌ها هستند.^{۱۰۶} مهم‌ترین پیامد چنین موضوعی، افزایش احتمال طلاق است. به طور کلی ۲۰٪ از مردان متأهلی که در زندان بوده‌اند، حداقل یک بار طلاق برای‌شان اتفاق افتاده است.^{۱۰۷} آمارها نشان می‌دهد که در ایران، ۶۳٪ از زندانیان متأهل هستند و این تحت الشعاع قرار دادن افراد بیشتری به واسطه حبس یک شخص را نشان می‌دهد.^{۱۰۸} گاه پیش می‌آید، در نتیجه این موضوع تلاش مادر خانواده برای پیدا کردن شغلی برای تأمین مخارج ناموفق بوده و احتمال انحراف وی برای کسب درآمد را افزایش می‌دهد؛ همچنین، همان‌طور که بیان گردید، چنین

۱۰۴. همان، ۸۰-۸۱.

105. Dana DeHart, and others, The Impact of Incarceration on Families: A Single-Jurisdiction Pilot Study Using Triangulated Administrative Data & Qualitative Interviews (National Criminal Justice Reference Service: (NCJRS), 2017), 4.

۱۰۶. موسوی و باقی، پیشین، ۵۳۳.

۱۰۷. بختیاری، پیشین، ۴۲.

۱۰۸. محمدرضا حائری‌زاده، عبدالرضا جوان جعفری و حسین ناصری مقدم «بررسی فقهی و حقوقی امکان‌سنجی الغای مجازات حبس در جرائم علیه کیان خانواده»، جستارهای فقهی و حقوقی، ۲، ۴ (۱۳۹۵)، ۷۳.

نهادی از یک‌سو، بستری برای ترک تحصیل و از سوی دیگر به دلیل فقدان پایگاه رفاهی، به بستر نامناسبی برای رشد کودکان تبدیل می‌شود؛ زیرا با نبودن والدین یا یکی از آنها در محیط خانواده امکان آموزش بایدها و نبایدهای رفتاری به کودکان منتفی می‌گردد. همین مشکل، کودکان را گاه در معرض خطر بزه‌کاری و حتی مبدل شدن به بزه‌کاران به عادت قرار خواهد داد.^{۱۰۹}

علوی سعی دارد تا نشان دهد، زندان چندان مبتنی بر اصل شخصی بودن مجازات‌ها نیست؛ زیرا به تبع مجازات زندان، بستگان زندانی نیز از این مجازات لطمه‌های مختلفی می‌بینند. نویسنده برای مثال چنین بیان می‌دارد: «من باید ده سال در زندان بمانم و بالاخره هم بمیرم، باید زخم در به در باشد، باید کسانم جرئت نکنند به دیدن من بیایند...».^{۱۱۰} یا در جایی دیگر از زبان یک زندانی به همسرش می‌خوانیم: «من محکوم به ده سال حبس هستم و باید قریب هشت سال دیگر در زندان بمانم. از این جهت من تورا از قولی که به من داده‌ای و متعهد شده بودی تا زنده هستی با من باشی، آزاد می‌کنم... دیگر وجود من موجب بدبختی توست، این است که به تو می‌گویم که تنها راه سعادت تو دوری از کنار من است...».^{۱۱۱} یکی از مشکلات دیگر خویشاوندان زندانی، صدمه‌هایی روحی است که آنها تحمل می‌کنند. حتی این صدمه‌های روحی در هنگام ملاقات می‌تواند معنا یابد: «صاحب‌منصب‌های زندان مخصوصاً اصرار داشتند که روز ملاقات، آن یک ربع ساعتی را هم که ما با کسان‌مان بودیم، مسموم کنند و رو به روی آنها به ما توهین می‌کردند...».^{۱۱۲} بنابراین، چنین صدمه و آسیب‌هایی تنها برای بزه‌کار نبوده، بلکه آسیب‌های روحی به خانواده آنان نیز وارد می‌شود.

نتیجه‌گیری

بزرگ علوی، جزء محدود نویسندگانی است که هم در وادی داستان و هم در وادی سیاست توانا بوده است. او در نتیجه آشنایی با دکتر تقی ارانی و حزب توده، دستگیر و به زندان می‌افتد. علوی برخلاف بسیاری از نویسندگان دیگر که هیچ‌گونه تجربه زندان نداشته و در حوزه ادبیات زندان دست به قلم شده‌اند، از نزدیک زندان را تجربه کرده و پیامدها و مشکلات

۱۰۹. امیرحسین نیازپور، «پیشگیری از بزه‌کاری فرزندان زندانیان؛ با نگاهی به سیاست جنایی ایران» در *دائرةالمعارف علوم جنایی*، به اهتمام علی‌حسین نجفی ابرندآبادی (تهران: میزان، ۱۳۹۵)، ۹۴۷-۹۴۸.

۱۱۰. علوی، پیشین، ۹۳.

۱۱۱. همان، ۱۰۹.

۱۱۲. علوی، پیشین، ۱۰۷.

آن را به خوبی با دیدی علت‌شناسانه مورد ارزیابی قرار داده است. در نتیجه چنین موضوعی بسیاری از داستان‌های او همانند ورق پاره‌های زندان دارای مضمون‌های سیاسی و جزء ادبیات زندان به شمار می‌روند. دلیل چنین نگاهی علاوه بر رویکرد سیاسی نویسنده، آن است که او سعی داشته تا این زندگی را آن طور که هست بیان نماید، نه بزرگ کرده و نه آن‌طور که داستان می‌خواهد. علوی در این داستان توانسته است، اندیشه سیاست جنایی حاکم بر دوران خود را به خوبی نمایش دهد. از نگاه او تصمیم‌گیران این حوزه در آن زمان دارای نگاهی سزاده، سلب توان بزه‌کاری و بازدارنده نسبت به مجازات‌ها بوده‌اند. نتیجه چنین موضوعی در عمل آن بوده که زندان‌ها فاقد نظام درستی در حوزه طبقه‌بندی زندانیان بوده است و تنها زندان محیطی برای دور نگه داشتن بزه‌کار از جامعه تلقی می‌گردد. در چنین فضایی بزه‌کاران سیاسی فاقد امتیازهای ارفاقی و کل بزه‌کاران نیز فاقد بسیاری از حقوق شناخته شده در اسناد بین‌المللی همانند امکانات اولیه مورد نیاز زندانی، آموزش و بهداشت مناسب، ازدحام زندانیان در سلول‌های کوچک، اعمال رفتارهای خشونت‌آمیز و... هستند. زندان در چنین فضایی از بُعد ندامت‌گاه خارج شده و آن را به محل سرکوب صرف مادی و معنوی تبدیل می‌نماید. به دلیل محدودیت‌های گفته شده؛ زندانی از یک‌سو امید بازگشت به جامعه را نداشته و با انواع بیماری‌های روانی رو به رو می‌گردد و از سوی دیگر، شاهد افزایش بزه‌های مختلف به ویژه بزه جنسی در فضای زندان، آموزش بزه‌های گوناگون توسط زندانیان به یک‌دیگر، مشکلات متعدد برای خانواده‌های زندانیان و... خواهیم بود. بررسی و تحلیل چنین داستان‌هایی زمانی که در باب واقعیت و مشکلات موجود در جامعه سخن می‌گویند؛ دارای جنبه‌های گوناگون آموزش اخلاقی، اجتماعی و حقوقی از ابعاد مختلف به ویژه جرم‌شناسی و کیفرشناسی خواهد بود. نتیجه چنین موضوعی آن است که ادبیات داستانی می‌تواند زمینه‌ساز اقتناع سیاست‌گذاران در عرصه‌های مختلف به منظور اصلاح شرایط ناگوار موجود گردد.

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی

- آشوری، محمد. جایگزین‌های زندان یا مجازات‌های بینابین. چاپ سوم. تهران: نشر جهش، ۱۴۰۱.
- ابراهیمی، شهرام. «مدیریت زندان در سنجه موازین حداقل سازمان ملل درباره نحوه رفتار با زندانیان (درباره قواعد ماندلا)» در *دائرةالمعارف علوم جنایی*، به اهتمام علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، ۹۱۵-۹۳۷. جلد چهارم. تهران: میزان، ۱۳۹۸.
- احمدی، اصغر. ادبیات ستیزنده: تبیینی جامعه‌شناختی، تولید و محتوای گفتمان ادبیات داستانی سیاسی در دهه‌های چهل و پنجاه شمسی. چاپ دوم. تهران: نشر آگه، ۱۳۹۸.
- امین، سیدحسن. تاریخ حقوق ایران. چاپ دوم. تهران: دایره المعارف ایران‌شناسی، ۱۳۸۶.
- ایستون، سوزان. اصول و رویه عملی حقوق زندانیان. برگردان: فراز شهلائی. تهران: نگاه بینه، ۱۳۹۴.
- باقی، عمادالدین و میرطاهر موسوی. «پیامدهای زندانی شدن بر خانواده زندانیان». *مجله مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۳، ۶ (۱۳۹۶)، ۵۱۷-۵۵۰.
- Doi: 10.22059/JISR.2017.214895.429
- بختیاری، نادر. اثر حبس بر ساختار خانواده زندانیان و راه کارهای کاهش آسیب. تهران: حقوق یار، ۱۴۰۰.
- پورعمرانی، روح‌الله. ادبیات زندان: نقد و بررسی داستان‌های کوتاه بزرگ علوی به همراه چند نمونه داستان. چاپ دوم. تهران: آفرینش، ۱۳۹۷.
- چلبی، ارژنگ و آزاده حکیمی. «تحلیل نظری زندان‌پذیری» در *دائرةالمعارف علوم جنایی*، به اهتمام علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، ۸۴-۱۱۳. جلد ۴. تهران: میزان، ۱۳۹۸.
- حائری‌زاده، محمدرضا، عبدالرضا جوان جعفری و حسین ناصری مقدم. «بررسی فقهی و حقوقی امکان‌سنجی الغای مجازات حبس در جرایم علیه کبان خانواده». *جستارهای فقهی و حقوقی*، ۲، ۴ (۱۳۹۵)، ۶۹-۸۹.
- Doi: 10.22081/JRJ.2017.64524
- دانش ناری، حمیدرضا و عباسی مرویان، فوژان. «زیباشناسی جرم: تأملی بر واگرایی فلسفه هنر و فلسفه نظم و امنیت»، *فصلنامه مطالعات راهبردی ناجا*، ۸، ۳ (۱۴۰۲)، ۷۹-۱۱۸.
- دیرباز، مرضیه. «سیاست جنایی در زمان میرا»، *نشریه آموزه‌های حقوق کیفری*، ۱۸، ۲۱ (۱۴۰۰)، ۱۰۵-۱۴۰.
- Doi: 10.30513/CLD.2021.2574.1407
- رایجیان، مهرداد و علی مولاییگی. «تحلیل جرم‌شناختی - بزه‌دیده‌شناختی داستان آشغال‌دونی (اثر غلام‌حسین ساعدی)» در *نهمین همایش ملی متن‌پژوهی ادبی*، ۷۷-۷۹. تهران: انتشارات پل، ۱۴۰۰.
- رایجیان اصلی، مهرداد. کلیات جرم‌شناسی. چاپ نخست. تهران: نگاه معاصر، ۱۴۰۱.
- رحمانی، قدرت‌الله. «مطالعه تطبیقی تحول مفهوم جرم سیاسی در حقوق ایران و غرب». *فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی*، ۸۲، ۲۳ (۱۳۹۷)، ۸۳-۱۱۱.
- رستمی، هادی و علی مولاییگی. «زمان سال‌های ابری در پرتو آموزه‌های جرم‌شناسی کودکان و نوجوانان». *آموزه‌های حقوق کیفری*، ۱۶ (۱۳۹۷)، ۹۱-۱۲۰.

– رستمی، هادی و فرهاد میرزایی. «تحول در نظام کیفردهی در پرتو فرآیند تمدن». پژوهش حقوق کیفری، ۳۴، ۹، (۱۴۰۰)، ۹۹–۱۳۱.

Doi: 10.22054/JCLR.2021.41182.1891

– رضوی‌فرد، بهزاد، نجمه نظری و علی مولاییگی. «تحلیل محتوای رُمان همسایه‌ها در حوزه بزه‌کاری کودک». آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۷، ۲۰، (۱۳۹۹)، ۱۷۸–۱۴۹.

Doi: 10.30513/CLD.2021.1487.1243

– سایبانی، علیرضا. «مطالعه کیفرشناختی راه‌کارهای اثربخشی مجازات حبس در حقوق کیفری آمریکا» در دایره‌المعارف علوم جنایی، به اهتمام علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، ۹۸۵–۱۰۰۹. جلد چهارم. تهران: میزان، ۱۳۹۸.

– شاه‌چراغ، سیدحسن، محمدحسن حسنی و مهدی ذوالفقاری. «سیاست کیفری ایران در قبال جرایم سیاسی و مطالعه تطبیقی آن با نظام حقوقی آمریکا». مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۱۴، ۲۷، (۱۴۰۱): ۲۷۵–۳۰۴.

Doi: 10.22075/FEQH.2022.25409.3118.

– صفریان، محمد، شهره عشقی، نیلوفر رجائی، محسن مزیدی، حبیب‌الله اسماعیلی، علی بابایی و محسن نعمتی. «بررسی نمایه تغذیه سالم در زندان مرکزی مشهد در سال ۱۳۸۷». علوم غذایی و تغذیه، ۱۱، ۲، (۱۳۹۳): ۲۵–۳۰.

– علوی، بزرگ. ۵۳ نفر. چاپ دهم. تهران: نشر نگاه، ۱۴۰۱.

– ورق پاره‌های زندان. چاپ ششم. تهران: نشر نگاه، ۱۴۰۰.

– سرگذشت زمانه. چاپ سوم. تهران: نشر نگاه، ۱۴۰۰.

– غلام‌پور، مهدی. «مسئله‌مندی حق بر سلامت جسمانی زندانیان؟». تحلیل انتقادی گفتمان مقام‌های عدالت کیفری ایران». مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۵۲، ۱، (۱۴۰۱)، ۹۹–۱۲۲.

Doi: 10.22059/JQCLCS.2023.352307.1804

– غلامی، حسین. «حقوق بیماران در نظام عدالت کیفری». فصلنامه حقوق پزشکی، ۱۴، ۴، (۱۳۸۹)، ۱۴–۴۱.

– غنی، مهدی. زندان چه می‌کند؟. تهران: انتشارات صمدیه، ۱۳۹۹.

– قائدی، محمدرضا و گلشنی، علی‌رضا. «روش تحلیل محتوا، از کمی‌گرایی تا کیفی‌گرایی». نشریه روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی، ۷، ۲۳، (۱۳۹۵)، ۵۷–۸۱.

– کفاشی، مجید و عنایت اسلامی. «بررسی عوامل مؤثر بر تکرار جرم و بازگشت به زندان». پژوهش اجتماعی، ۴، ۲، (۱۳۸۸)، ۵۷–۶۹.

– مرادی‌نیا، محمدجواد. حکایت قصر؛ از قاجار تا پهلوی. چاپ اول. تهران: نشر نگاه، ۱۳۹۸.

– میرعبادینی، حسن. فرهنگ داستان‌نویسان ایران؛ از آغاز تا ۱۳۹۰. چاپ هفتم. تهران: چشمه، ۱۴۰۰.

– نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین. «تقریرات درس جامعه‌شناسی کیفری»، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی،

دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران، ۱۳۹۶. نک: <http://www.lawtest.ir>

– نیازپور، امیرحسن. «پیشگیری از بزه‌کاری فرزندان زندانیان؛ با نگاهی به سیاست‌جنایی ایران» در *دائرةالمعارف علوم‌جنایی*، به اهتمام علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، ۹۴۶–۹۶۰. جلد دوم. تهران: میزان، ۱۳۹۵.

– یآوری، اسدالله. «حاکمیت قانون و حقوق بشر در زندان و بازگشت زندانی به جامعه» در *دائرةالمعارف علوم‌جنایی*، به اهتمام علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، ۱۰۴۸–۱۰۵۶. جلد دوم. تهران: میزان، ۱۳۹۵.

– (ب) منابع خارجی

- Alper, Mariel and Durose, Matthew R. 2018 Update on Prisoner Recidivism: A 9-Year Follow-up Period (2005-2014). U.S. Department of Justice Office of Justice Programs Bureau of Justice Statistics, May, 2018.
- Anthony Reyna, Joseph. Beyond Rhetoric - Transformative Pathways for Prison Reform and Social Justice. Austin Community College Studying Government & Web Development, 2024.
- Bukten, Anna and Riksheim Stavseth, Marianne. "Suicide in prison and after release: a 17-year national cohort study". *European Journal of Epidemiology*, no. 36 (2021): 1075- 1083. Doi: 10.1007/s10654-021-00782-0.
- DeHart, Dana and others. The Impact of Incarceration on Families: A Single-Jurisdiction Pilot Study Using Triangulated Administrative Data & Qualitative Interviews. National Criminal Justice Reference Service: (NCJRS), 2017.
- Kenney, Padraic. "How to free Your Prisoner": The Personal and the Political of International Prisoner Support. Oxford Academic: 2017.
- Scharff Smith, Peter. «Reform and Research: Re-connecting Prison and Society in the 21st Century». *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy* 4, 1 (2015), 34.
- Steinert, Christoph V. And Dworschak, Christoph. "Political Imprisonment and protest Mobilization: Evidence from the GDR". *Journal of Conflict Resolution*, 67, no. 7-8 (2023), 1564- 1591. Doi: 10.1177/00220027221124247.
- Sun, Key. *Correctional Counseling: A Cognitive Growth Perspective*. 2nd ed. Burlington, Massachusetts, United States, Jones and Barnt Learning, 2013.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). *Handbook on Dynamic Security and Prison Intelligence*. New York: 2015.
- Wolff, Nancy and others. "Rates of Sexual Victimization in Prison for Inmates with and Without Mental Disorders". *Psychiatr Serv* 58, no. 8 (2010):1087- 1094. Doi: 10.1176/appi.ps.58.8.1087.
- Strong, Justin D, Keramet Reiter, Gabriela Gonzalez, Rebecca Tublitz, Dallas Augustine, Melissa Barragann, Kelsie Chesnut, Pasha Dashtgard, Natalie Pifer & Thomas R Blair. "The body in isolation: The physical health impacts of incarceration in solitary confinement". *PLoS One* 15, 10 (2020), Published online 2020.

Doi: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0238510>

شروېشگاه علوم انساني و مطالعات فرهنگي
پرتال جامع علوم انساني